

Duurzaam beleggen en kerkelijke instellingen; God, Geld en Geloof

Pieterstraat 11
3512 JT Utrecht
T +31 (0) 30 234 00 31
info@vbdo.nl
www.vbdo.nl

Duurzaam beleggen en kerkelijke instellingen; God, Geld en Geloof

VBDO: Kees Gootjes, Projectmanager duurzaam beleggen
In samenwerking met de Protestantse Kerk in Nederland: Huub Lems

Mede mogelijk gemaakt door Oikocredit

November 2011

De verantwoordelijkheid voor de inhoud, conclusies en aanbevelingen ligt bij de VBDO.

Inhoudsopgave

	Voorwoord Oikocredit Nederland	4
	Samenvatting	5
Hoofdstuk 1	Introductie	7
Hoofdstuk 2	Kerken en kerkelijke instellingen en duurzaam beleggen	9
2.1	Inleiding	9
2.2	De kerkelijke kaart in Nederland	10
2.3	Het thema verantwoordelijk beleggen	12
2.4	Ontwikkeling van het thema duurzaamheid bij de Nederlandse kerken	14
2.5	Recente ontwikkelingen en toekomstperspectief	17
Hoofdstuk 3	Onderzoeksresultaten	19
3.1	Onderzoeksmethodiek	19
3.2	De praktijk van duurzaam beleggen	20
3.3	Onderzoeksresultaten	22
Hoofdstuk 4	Aanbevelingen	33
	Appendices	35

Voorwoord Oikocredit Nederland

Waarom heeft Oikocredit Nederland (ON) het mede mogelijk gemaakt voor de VBDO om inzicht te verwerven in de investeringen die kerken en kerkelijke instellingen doen en in de mate waarin daarbij “duurzaamheid” wordt meegenomen? Onderhouden we zelf niet al sinds de midden jaren zeventig zodanige contacten met kerken en hun leden, dat we daaraan inzicht ontleenen? Oikocredit Nederland is een doe-organisatie met vrijwilligers, werkgroepen, netwerken, een bestuur en medewerkers op het bureau in Utrecht. We proberen via informatieverstrekking mensen en organisaties in contact te brengen met Oikocredit, opdat steeds meer aandelen Oikocredit aangeschaft worden om zo onze internationale coöperatieve organisatie in staat te stellen maatwerk te leveren om de armoede in de wereld te bestrijden.

Oikocredit bestaat al sinds 1975, is opgericht door de Wereldraad van Kerken en uitgegroeid tot een wereldwijde beweging die onder andere bekend staat om zijn hoge kwaliteit van werken. Kerken behoren tot de leden van het eerste uur. Oikocredit Nederland heeft zelf niet de capaciteit om onderzoek uit te voeren. Natuurlijk hebben we via onze mensen en contacten veel kennis in huis. Maar die kennis systematisch aanvullen en analyseren zoals de VBDO dat doet voor vele segmenten in de samenleving, daar heb je partners voor nodig. En zo vonden en vinden ON en de VBDO elkaar. Dat hoofdstuk 2 een bijdrage levert met een degelijk geschetste achtergrond van kerken en kerkelijke instellingen, maakt het onderzoek extra waardevol en kan aarzelingen bij instellingen verklaren, maar ook hopelijk aanzetten tot verandering.

Uit het rapport blijkt dat er nog steeds veel werk aan de winkel is om kerkelijke instellingen over te halen om sociaal ethisch te beleggen en duurzaamheid te herkennen als een belangrijk onderdeel daarvan. Maar wat kan eigenlijk een mooier rendement zijn dan te weten dat het geld daar terecht komt waar het in alle eerlijkheid besteed kan worden aan het opbouwen van een menswaardig bestaan voor individu en gezin en een structurele bijdrage kan leveren aan de lokale/regionale economie? Of bijvoorbeeld bedrijven kan helpen bij het bevorderen van een letterlijk en figuurlijk gezond leefklimaat in het eigen land of daarbuiten? Heldere, openbare informatie kan daarbij helpen.

We zullen ons best moeten blijven doen om al onze kwaliteiten te benutten om deze boodschap van het duurzaam beleggen op de goede plek, het juiste tijdstip en bij de juiste mensen en organisaties te berde te brengen!

Het rapport dat u nu gaat lezen zal daar zeker bij helpen.

Siepie de Jong
voorzitter Oikocredit Nederland

Samenvatting

Eigenlijk zijn kerken al heel lang bezig met het begrip duurzaamheid en aandacht voor mens en milieu, ook bij de investeringen. De diaconale afdelingen of werken van verschillende kerken zagen bij het verlenen van hun armenzorg in dat alleen geld geven het probleem vaak niet oploste. Er waren investeringen nodig bijvoorbeeld in huisvesting voor minder vermogenden, ouderen of alleenstaande dames. Er moesten jeugdinstellingen gebouwd worden of verpleeg-inrichtingen. Aandacht voor de duurzaamheid van beleggingen in beursgenoteerde bedrijven kwam later.

Dit rapport is het resultaat van een intensief proces om inzicht te krijgen in de investeringen die (locale) kerken en kerkelijke instellingen doen. Het is de eerste keer dat de VBDO een onderzoek heeft gedaan in dit segment in Nederland. Dit rapport, mede mogelijk gemaakt door Oikocredit Nederland, is een inventariserend onderzoek naar de mate waarin duurzaamheid meegenomen wordt in de beleggingen van kerken en kerkelijke instellingen van de Protestantse Kerk en Rooms-katholieke Kerk in Nederland.

De VBDO heeft, aan de hand van 92 ingevulde vragenlijsten, een analyse gemaakt. Verreweg de grootste groep respondenten zijn diaconieën, gevolgd door parochies en ordes/congregaties.

Onderzoekresultaten

De VBDO constateert dat er te weinig gebeurt op het gebied van duurzaam beleggen. Minder dan de helft van de respondenten heeft een duurzaam beleggingsbeleid, ondanks het feit dat de selectie van respondenten een duidelijke positieve bias had. Dit is een gemiste kans omdat in de eerste plaats kerken en kerkelijke instellingen door het inzetten van hun vrij belegbaar vermogen een wezenlijke bijdrage kunnen leveren aan duurzaamheid. In de tweede plaats omdat zij een niet te onderschatten voorbeeldfunctie bekleden voor zowel hun leden als de maatschappij in het algemeen.

Beleid

Kerken en kerkelijke instellingen willen in de eerste plaats hun vermogen in stand houden en door middel van hun investeringen een bijdrage leveren aan hun missie. In de meeste gevallen bepaalt het bestuur van de instelling het beleid. Daarom zetten zij hun vrij belegbaar vermogen veilig weg op bankrekeningen of investeren hun geld in fondsen of bestemmingen die hun missie ondersteunen. Instellingen met meer vermogen spreiden hun beleggingen over verschillende beleggingscategorieën zoals beursgenoteerde aandelen en obligaties.

Veertig procent van de respondenten heeft een formeel of informeel duurzaam beleggingsbeleid. Dit percentage is hoger onder ordes/congregaties en instellingen met meer dan €100.000 aan vermogen. Een intrinsieke motivatie om de problemen van de wereld aan te pakken is de belangrijkste beweegreden om een beleid te hebben.

Onder de instellingen zonder een duurzaam beleggingsbeleid is het in de meeste gevallen nog nooit besproken of is het afgewezen omdat giften of leningen al gedaan worden met de missie van de organisatie in acht nemend. Opvallend is dat een groot aantal respondenten aangeven dat het duurzaam beleggingsbeleid nog in de komende jaren wordt besproken.

Uitvoering

Kerken en kerkelijke instellingen dragen veelal bij aan de missie van hun instelling door middel van hun vrij belegbaar vermogen. Dit kan op verschillende manieren gebeuren: door middel van deelnemingen in lokale projecten, leningen, deelname in gezamenlijke projecten als de PDKN of internationale initiatieven om armoede te bestrijden zoals Oikocredit. Als het gaat om vastgoed bezittingen, houdt de meerderheid rekening met duurzaamheid in de aankoop/beheer van de objecten.

lets minder dan de helft van respondenten maakt, naar eigen zeggen, gebruik van een uitsluitingsbeleid dat opvallend veel criteria bevat. Actief aandeelhouderschap, de dialoog aangaan en stemrechten uitoefenen, wordt bijna nergens toegepast.

Veel parochies en Parochiële Caritas Instellingen (PCI's) brengen (een deel van) hun vermogen onder bij bisdommen. Daarbij is het grotendeels onduidelijk of dat op een duurzame manier geïnvesteerd wordt.

Rapportage

Vermogensbeheerders en kerken en kerkelijke instellingen leggen schriftelijke en/of mondelinge verantwoording af. Deze verantwoording is, over het algemeen, intern en niet publiek beschikbaar.

Aanbevelingen

Aan de hand van deze resultaten heeft de VBDO een aantal aanbevelingen.

- De aandacht voor duurzaam beleggen kan op verschillende niveaus bevorderd worden. Hierin spelen de landelijke (koepel)organisaties een belangrijke rol door aandacht te besteden aan het onderwerp duurzaam beleggen en relevante informatie beschikbaar te stellen. Daarnaast moeten deze organisaties transparant zijn over hun eventuele eigen beleggingen en de mate waarin duurzame aspecten daarbij meegenomen worden.
- Binnen beleggingsstatuten kan aandacht besteed worden aan duurzaamheid.
- Externe deskundigen kunnen ingeschakeld worden om bij het opzetten van een duurzaam beleggingsbeleid te helpen
- Omdat de meeste kerken en kerkelijke instellingen een significant deel van hun vermogen op spaar- en depositorekeningen zetten, biedt dit gelegenheid voor de opname van duurzaamheidsaspecten bij de dialoog met en eventuele selectie van de financiële instellingen waar dit vermogen geplaatst wordt.
- Kerken en kerkelijke instellingen kunnen op zoek gaan naar een manier om hun vrij belegbaar vermogen in te zetten om hun missie te bevorderen.
- Sommige kerken en kerkelijke instellingen kiezen ervoor om hun vermogen in beleggingsfondsen te storten. Ook hier is de dialoog met en keuze van fondsen en beheerders van belang.
- Bij de selectie van individuele aandelen of obligaties is het uitsluiten van een aantal bedrijven een goed startpunt. Maar daarnaast kunnen kerken en kerkelijke instellingen er ook voor kiezen om positieve selectie te hanteren en uitsluitend te beleggen in bedrijven die bovengemiddeld goed presteren op het gebied van duurzaamheid.
- Kerken en kerkelijke instellingen kunnen gebruik maken van de mogelijkheid om als actief aandeel- of obligatiehouder op te treden. Dit kan door zowel de dialoog aan te gaan met bedrijven en gebruik te maken van stemrechten. Er zijn verschillende manieren om dit te doen; ook voor instellingen met een klein vermogen.
- Instellingen kunnen ervoor kiezen om ook te rapporteren over de duurzame aspecten van hun financiën bij de verschillende vergaderingen en rapportagemogelijkheden. Daarnaast kan aan de vermogensbeheerder of financiële instelling ook gevraagd worden hoe hiermee omgegaan wordt.

1 Introductie

Voor u ligt het VBDO rapport 'Duurzaam beleggen en kerkelijke instellingen: God, geld en geloof'. Dit rapport is het resultaat van een intensief proces om inzicht te krijgen in de investeringen die (locale) kerken en kerkelijke instellingen doen. Het is de eerste keer dat de VBDO een onderzoek heeft gedaan in dit segment in Nederland. Dit rapport, mede mogelijk gemaakt door Oikocredit Nederland, is een inventariserend onderzoek naar de mate waarin duurzaamheid meegenomen wordt in de beleggingen van kerken en kerkelijke instellingen in Nederland.

De ideale samenleving is volgens de VBDO een duurzame samenleving die voorziet in de behoefte van iedereen. Zowel nu als in de toekomst. Een evenwichtige verdeling van aandacht voor sociale, ecologische en economische waarden is een voorwaarde voor een duurzame samenleving. Elk individu en elke organisatie draagt op eigen wijze bij aan het in stand houden en verder ontwikkelen van deze balans, ook kerken en kerkelijke instellingen.

Achtergrond van het onderzoek

De VBDO, de Vereniging van Beleggers voor Duurzame Ontwikkeling, werkt aan de verduurzaming van de kapitaalmarkt. Dat doet zij met activiteiten die enerzijds de kapitaalmarkt uitdagen nieuwe initiatieven te nemen en anderzijds binnen die kapitaalmarkt aan te geven wat gewenste en wat ongewenste ontwikkelingen zijn.

Een belangrijk middel om dit te bewerkstelligen is het vertegenwoordigen van aandeelhouders bij beursgenoteerde ondernemingen op het gebied van duurzame ontwikkeling. De VBDO onderhoudt actief de dialoog met verschillende beursgenoteerde ondernemingen om hen er toe aan te zetten duurzaamheid een integraal onderdeel te maken van hun bedrijfsbeleid.

Daarnaast rekent de VBDO het tot haar missie om financiële instellingen aan te spreken op hun verantwoordelijkheid (en sleutelrol) voor het realiseren van een duurzame samenleving. De afgelopen jaren heeft de VBDO een aantal benchmarks uitgevoerd die inzicht gaven in het beleggingsbeleid van institutionele beleggers. Onder andere werden pensioenfondsen, verzekeraars, en maatschappelijke instellingen zoals fondswervende instellingen en vermogensfondsen onderzocht.

Als het gaat om religieuze instellingen en de duurzaamheid van hun beleggingen wijst recent onderzoek van 3iG ('From Faith to Faith Consistent Investing: Religious Institutions and their Investment Practices') onder andere uit dat religieuze organisaties hun geloofsovertuiging in hun investeringen willen laten doorklinken, maar dat het moeilijk is om dat in de praktijk te implementeren.¹

Oikocredit Nederland is van plan een Fair Finance campagne te ontwikkelen om de discussie over het duurzaam omgaan met geld binnen kerken en kerkelijke instellingen te stimuleren. Daarvoor is het belangrijk om de beginsituatie op het terrein van duurzaam beleggen en bankieren binnen deze sector beter in kaart te brengen.

Om een discussie over het onderwerp duurzaam beleggen binnen Nederlandse kerken en kerkelijke instellingen aan te wakkeren heeft de VBDO onderzoek gedaan naar het verantwoord beleggingsbeleid van gemeentes, parochies, diaconieën en ordes/congregaties. Naast de potentiële directe positieve gevolgen van geldstromen die op een verantwoorde manier geïnvesteerd worden, hebben kerken en kerkelijke instellingen een belangrijke voorbeeldfunctie voor hun leden en voor de algemene samenleving m.b.t. hun investeringen.

1 Voor meer informatie: http://issuu.com/3ignet.org/docs/3ig_fci_practicioners_report_final_2010.08.01.

Opzet van het rapport

Dit rapport is ingedeeld in een aantal hoofdstukken. Het tweede hoofdstuk schetst de achtergrond voor het onderwerp duurzaam beleggen onder kerken en kerkelijke instellingen in Nederland en is geschreven door Huub Lems, financieel deskundige van de Protestantse Kerk in Nederland. Het volgende hoofdstuk geeft de resultaten van het onderzoek onder 92 kerken en kerkelijke instellingen weer en geeft een analyse van deze resultaten. Als laatste volgt een hoofdstuk met aanbevelingen en verdere discussiepunten n.a.v. dit onderzoek.

Dankwoord

Als eerste wil de VBDO de gemeentes, parochies, diaconieën en ordes/congregaties van harte bedanken die als respondent hebben meegewerkt aan het onderzoek. Daarnaast bedankt de VBDO de volgende organisaties voor hun inzet tijdens het onderzoeksproces: Oikocredit Nederland, de Protestantse Kerk in Nederland en ICCO. Deze organisaties zijn vanaf het begin van het onderzoeksproces betrokken geweest en hebben ook op meerdere momenten inhoudelijk bijgedragen aan het onderzoek. Hun bijdrage was van groot belang en is zeer gewaardeerd.

2 Kerken en kerkelijke instellingen en duurzaam beleggen

2.1 Inleiding

De kerk en levensbeschouwelijke organisaties kunnen al jaren rekenen op het grootste bedrag aan giften van huishoudens en individuen. Bovendien is uit eerder onderzoek bekend (Bekkers, 2003²) dat kerkelijke Nederlanders - en dan met name gereformeerde protestanten - zogenaamde 'veelgevers' zijn, niet alleen geven ze aan de eigen kerk, maar ook aan andere goede doelen.³

Dit citaat uit het tweejaarlijks onderzoek naar filantropie, het vrijwillig ter beschikbaar stellen van geld (en goederen) aan doelen van algemeen nut, wijst op het gegeven dat kerkelijke gevers meer dan niet-kerkelijke gevers aan goede doelen plegen te geven en dat kerken en religieuze organisaties steevast de ranglijst van meest favoriete bestemming van individuele gevers aanvoeren.

Geven wordt de kerkganger bij wijze van spreken met de paplepel ingegeven en het vertaalt zich in een voortdurende giftenstroom die niet bij de kerkdeur ophoudt. Deze houding heeft direct te maken met de bijbelse motivering en het normen en waardenpatroon dat door kerken en religieuze organisaties van generatie op generatie wordt doorgegeven. Deze grondhouding leidt er toe dat kerkelijke gevers zich in positieve zin van hun niet-kerkelijke gevers onderscheiden.

Kerken en religieuze organisaties zijn dus belangrijke ontvangers van giften van kerkleden. Deze inkomsten worden bijeengebracht door collecten in de kerk, kerkbalans en andere systemen van vaste vrijwillige bijdragen (vvb), spontane of geïnviteerde giften voor bepaalde kerkelijke doelen en een reeks van andere wijzen (acceptgiro's, rommelmarkten, automatische incasso's, schenkingen op akte, e.d.). Hierbij zijn kerkbalans⁴ en vvb veruit de belangrijkste methoden.

Kerkelijke bijdragen van individuen en huishoudens zijn doorgaans ook de belangrijkste bron van inkomsten, zij het niet de enige. Ook nalatenschappen, bijdragen van fondsen en bedrijven spelen een (bescheiden) rol. In toenemende mate zijn ook inkomsten uit beheerd en belegd vermogen van belang.

Kerken zijn niet alleen ontvangers van geld, zij besteden ook geld. En hierbij valt op dat kerken en religieuze organisaties niet alleen geld aan de eigen kerkelijke huishouding spenderen, maar ook een aanzienlijk deel naar andere goede doelen gaat. Hierbij valt te denken aan zendingswerk, werelddiaconaat elders in de wereld, noodhulp, kinderprojecten maar ook diaconaat in eigen omgeving, zowel individueel als via sociale en diaconale instituten (voedselbanken, wereldwinkels, kringloopwinkels, hospices, inloophuizen, jongerencentra, e.d.). Dit percentage is wel geschat op 50% van de kerkelijke inkomsten.⁵

2 Bekkers, R.H.F.P. 'De bijdragen der kerkelijken.', in Schuyt, Th.N.M. (red), *Geven in Nederland 2003. Giften, legaten sponsoring en vrijwilligerswerk*. Pg. 141/172, Houten-Mechelen, Bohn Stafleu van Lochem

3 Bekkers, R.H.F.P. 'Kerk en levensbeschouwing (religie).', in Schuyt, Th.N.M. (red), *Geven in Nederland 2007. Giften, legaten sponsoring en vrijwilligerswerk*. Pg. 114/117, Houten-Mechelen, Bohn Stafleu van Lochem

4 Actie Kerkbalans is een gezamenlijke inzamelingsactie van een vijftal kerkgenootschappen (Rooms-katholieke Kerk Nederland, Protestantse Kerk in Nederland, Oud Katholieke Kerk in Nederland, Doopsgezinde Sociëteit en Remonstrantse Broederschap) die sedert 1972 landelijk is georganiseerd ten behoeve van het kerkelijk werk in gemeenten en parochies) www.kerkbalans.nl

5 Bekkers noot 3, pg. 114

Uiteraard hebben de hiervoor geschetste inkomsten en uitgaven over de jaren heen hun uitwerking op de balans van de kerk of religieuze organisatie. Deze balans kent zijn eigen specifieke samenstelling omdat onder de activa het onroerend goed een niet geringe plaats inneemt. Een substantieel deel betreft de kerkgebouwen en pastorieën, die gemiddeld tot veertig procent van de kerkelijke bezittingen van gemeenten en parochies uitmaken. Dit even los van de waarderingsproblemen van vooral historische kerkgebouwen. Gesteld kan worden dat deze investeringen de eigen huishouding van de kerk betreffen, nodig voor de vervulling van de interne kerkelijke taken. Overig onroerend goed heeft echter vaak een ander en verschillend karakter. Het maakt deel uit van het beleggingspakket van de kerk of religieuze organisatie. Het voorziet in betaalbare huisvesting voor gemarginaliseerden of ouderen, het biedt huisvesting aan een jongerencentrum, een opvangcentrum voor dak/of thuislozen, of een inloophuis. Allemaal directe investeringen in de dienst aan de samenleving uitgaande van kerken, gemeenten, diaconieën of religieuze ordes. Dat direct investeren in de missie kan ook geschieden door het verstrekken van een (al dan niet hypothecair gezeekerde) lening aan een sociaal/diaconaal project rechtstreeks of bijvoorbeeld via het Protestants Diaconaal Krediet Nederland.⁶

Een ander deel van het onroerend goed mist dit karakter van directe investering in de missie en vertegenwoordigt één van de vormen waarin het kapitaal van de kerk of religieuze organisatie wordt aangehouden, naast beleggingen in de vorm van aandelen, obligaties of liquide middelen, waarbij deposito's en spaarvormen zijn inbegrepen. Over het algemeen wordt er door gemeenten en diaconieën behoudend belegd. Enerzijds omdat die organisaties wanneer ze over veel oud kapitaal beschikken een deel daarvan in huizen en landerijen hebben, anderzijds omdat het prudent beleid is om met het geld van de gemeente zorgvuldig, i.c. risicomijdend om te gaan. Over het algemeen hebben beleggingen in obligaties en deposito's de voorkeur. Naarmate het te beleggen kapitaal toeneemt en de beleggingshorizon verder weg ligt wordt een stijging van de post aandelen waargenomen.

De passiva van de balans van kerken en religieuze organisaties bestaat grotendeels uit eigen vermogen in de vorm van kapitaal en reserves (niet in de minste plaats reserves voor onderhoud van kerkgebouwen). Ook vreemd vermogen speelt een rol, omdat voor bijvoorbeeld kerkbouw of -renovatie hypothecaire leningen, obligatieleningen of onderhandse leningen van banken en/of kerkleden worden aangetrokken.

Het is goed er op te wijzen dat er natuurlijk verschillen bestaan tussen de balansen van bovenplaatselijke kerkverbanden (landelijke kerkbureaus, bisdommen, e.d.), plaatselijke parochies en kerkgemeenten, diaconieën en parochiale caritas instellingen (PCI's)⁷ of een congregatie-, missie- of kloosterorde. Het geeft eens te meer aan dat er sprake is van een rijk geschakeerde sector met heel verschillende typen 'beleggers'.

2.2 De kerkelijke kaart in Nederland

In 2006 is het meest recente onderzoek gedaan naar de omvang van de religieuze stromingen in Nederland.⁸ Men kwam daarin tot een schatting van 7,1 miljoen christenen in ons land op 16,3 miljoen inwoners. Daarbij zijn Rooms-Katholiek met 4,4 miljoen leden en Protestant met 2,7 miljoen leden de twee hoofdstromingen, met 27% respectievelijk 16,6% van de inwoners van Nederland. Onder deze twee hoofdstromen bevinden zich naar schatting ruim 800.000 migrantenchristenen (11,2% van de Nederlandse christenen), dat wil zeggen christenen die door afkomst, etniciteit, taal of kerkelijke traditie van niet-Nederlandse oorsprong zijn. Alles bijeen gaat het naar schatting om zo'n 1.500 verschillende kerkgenootschappen. De twee grootste

6 Protestants Diaconaal Krediet Nederland - PDKN is een financieringsmodel dat bemiddelt tussen leningen van plaatselijke protestantse gemeenten en diaconieën en diaconale projecten (zie kader in het volgende hoofdstuk)

7 Meeuws, H. *Diaconie en caritas in de Rooms Katholieke Kerk in Nederland* Diaconie en Wmo - Katern rkerk.nl 2007, pg. 9-11

8 Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid WRR - *Geloven in het publieke domein*, 2006, pagina 91

kerkgenootschappen in ons land, de Rooms Katholieke Kerk Nederland en de Protestantse Kerk in Nederland vertegenwoordigen 90% van het aantal christenen in ons land.

De Islam is na het christendom met circa 5,7% de tweede godsdienst in Nederland. Naar schatting 825.000 moslims wonen in ons land, met name Turkse en Marokkaanse moslims; kleinere groepen zijn afkomstig uit o.a. Suriname, Afghanistan, Irak en Indonesië. Hindoes met circa 215.000 gelovigen (1,3% van de Nederlandse bevolking), Boeddhisten met circa 170.000 aanhangers (1,0%) en ongeveer 43.000 Joodse gelovigen (0,3%) sluiten de rij. Ruim 48% van de inwoners van Nederland geeft aan zonder religie door het leven te gaan.

Ook de kerncijfers 2009 van de vijf kerkgenootschappen die gezamenlijk de jaarlijkse actie Kerkbalans organiseren melden een lidmaatschap van 6,2 miljoen mensen.⁹ Bovendien wordt daar gemeld dat de vijf gezamenlijk over 3.405 parochies en/of gemeenten beschikten met de volgende verdeling: 1.420 rooms-katholieke parochies, 1.793 protestantse gemeenten, 118 gemeenten van de Algemene Doopsgezinde Sociëteit, 45 van de Remonstrantse Broederschap en 29 parochies van de Oud Katholieke Kerk.

Autochtone kerkgenootschappen die al langer in Nederland zijn gevestigd kennen ook de structuur van een landelijk verband van het kerkgenootschap met een aantal plaatselijke gemeenten, die in aantallen sterk verschillen. De jongere kerken, zowel de evangelische, charismatische en pinksterkerken, zowel van Nederlandse oorsprong als van migranten- oorsprong, zijn over het algemeen kleiner van omvang; kerkgenootschap en gemeente vallen hierbij zelfs vaak samen.

De juridische status van kerkgenootschappen is een bijzondere vanwege de scheiding van kerk en staat. In het Burgerlijk wetboek is zij apart omschreven.¹⁰ Kerkgenootschappen zijn vrij zich te organiseren als het hun goed dunkt, en regelen dat in hun statuut die vaak kerkorde wordt genoemd. Daarin wordt ook bepaald welke onderdelen zelfstandige eenheden zijn aan welke rechtspersoonlijkheid wordt toegekend. Zo zijn in de R.K. Kerkorde parochies en PCI's rechtspersoonlijkheid bezittende eenheden. Maar ook kloosterorden en missiewerken zijn als zodanig te onderscheiden. Van deze rooms-katholieke religieuze orden zijn er ongeveer 160, welke aangesloten zijn bij de Konferentie Nederlandse Religieuzen.¹¹

Ook de protestantse kerkordes kennen doorgaans naast het kerkgenootschap aan plaatselijke gemeenten en diaconieën rechtspersoonlijkheid toe. Zo tellen in de Protestantse Kerk in Nederland alle 1.793 protestantse gemeenten zowel als kerkelijke gemeente als ten behoeve van de diaconie een aparte rechtseenheid.

Alles bijeen kent deze bijzondere sector 8.500 tot 9.000 christelijke kerkgenootschappen, kerkelijke gemeenten en parochies, diaconieën, PCI's en religieuze ordes. Al deze rechtspersonen kunnen in principe beleggen.

Het betekent echter niet dat al deze instellingen ook daadwerkelijk beleggen. Veel van deze instellingen bezitten geen beleggingen, beleggen uit overtuiging niet of bezitten wel een kerkgebouw en wellicht een pastorie, maar missen verder de middelen om naast de reguliere exploitatie ook middelen voor de langere termijn te beleggen.

9 Zie noot 4 - definitieve notitie kerkgenootschappen 2009

10 Boek 2 NBW art. 2.1 Kerkgenootschappen alsmede hun zelfstandige onderdelen en lichamen waarin zij zijn verenigd, bezitten rechtspersoonlijkheid. Art. 2.2. Zij worden geregeerd door hun eigen statuut, voor zover dit niet in strijd is met de wet.....

11 www.knr.nl

Die instellingen die dat wel kunnen zijn bijvoorbeeld landelijke kerkverbanden en bijvoorbeeld bisdommen met een exploitatie reserve, gemeenten en parochies, diaconieën en PCI's van oudere gevestigde kerkgenootschappen (gemeenten en diaconieën van bijvoorbeeld Hervormde, Lutherse, Remonstrantse of Doopsgezinde kerken) door 'oud bezit' van huizen en landerijen verkregen door toegevallen erfenissen en legaten, en religieuze orden ten behoeve van de oude dag verzorging van paters en zusters of de ondersteunde werken.

2.3 Het thema verantwoordelijk beleggen¹²

Overwegingen van niet-economische aard bij leningen zijn in religieuze kring al heel lang bekend. Voorbeelden hiervan zijn het renteverbod in een aantal gevallen in de Thora¹³ bij het Jodendom en in de Koran¹⁴ voor wat betreft de Islam. Dit laatste heeft in de tweede helft van de twintigste eeuw in de Arabische wereld geleid tot speciale vormen van Islamitisch bankieren¹⁵ en rond het begin van de 21^e eeuw tot Sharia conforme beleggingsinstrumenten.

Het betrekken van niet-financiële argumenten bij het al of niet beleggen is een van oorsprong christelijke gedachte die voor het eerst in de achttiende eeuw onder de van oorsprong Engelse Quakers in de Verenigde Staten opkwam. De vooraanstaande Quaker John Woolman schreef in 1754 *Considerations on the keeping of Negroes*.¹⁶ Vanuit het geloof dat alle mensen - en dus ook negers - voor God gelijk zijn, achtten de Quakers de handel in neger-slaven onaanvaardbaar: mensen zijn immers geen handelswaar. Dus ook de beleggingen als financiering van de slavenhandel werden 'in de ban gedaan'. Het betrof hier een uitgesproken ethisch argument om een bepaalde belegging uit te sluiten.

Een sterke ontwikkeling van de koppeling tussen ethische gedrevenheid en investeringsgedrag van beleggers zien we echter pas in het midden van de twintigste eeuw ontstaan. Hoewel reeds in 1928 het Pioneer Fund¹⁷ werd opgericht, het eerste ethische beleggingsfonds in de Verenigde Staten. Dat weerde de zogeheten 'sin-stocks', aandelen in bedrijven die van wapens, pornografie, alcohol, tabak, e.d. hun bedrijf/nering maken. Het bleef echter een uitzondering en werd vooral door christelijke beleggers in de VS benut.

Een brede belangstelling voor het onderwerp ontstond naar aanleiding van de Vietnamoorlog. Tegenstanders achtten bedrijven die rechtstreeks met de oorlogssituatie te maken hadden niet duurzaam. Ze werden in 1971 op hun wenken bediend door het Pax World¹⁸ onderling fonds, wat nu algemeen als het eerste SRI, Socially Responsible Investment Fonds wordt beschouwd.

In Nederland komt deze ontwikkeling wat later op gang. Weliswaar is in 1960 door de vakbonden de Algemene Spaarbank Nederland (ASN)¹⁹ opgericht, maar het eerste beleggingsproduct, het ASN aandelenfonds werd pas in 1993 op de markt gebracht.

12 Voor een korte geschiedenis van duurzaam beleggen zie Harry Hummels en anderen *Duurzaam beleggen: Meer-waarde of meer waarde?* SMO, Den Haag 2001

13 Bijbel: Leviticus 25 en Deuteronomium 15

14 Heilige Koran Sure 9:34,35 via de Sharia tot renteverbod uitgewerkt

15 Ook in bijvoorbeeld Londen zijn zes van dergelijke Islamitische of Sharia banken actief.

16 Voor de tekst zie http://www.archive.org/stream/considerationson00wool/considerationson00wool_djvu.txt

17 Pioneer Fund werd in 1928 opgericht door Philip Carret www.us.pioneerinvestments.com; het is het op twee na oudste beleggingsfonds ter wereld

18 Het Pax World Balanced Fund in 1971 als onderling beleggingsfonds opgericht mijdte investeringen in wapens of wapens-gerelateerde industrie, tabak en onethisch handelende bedrijven. www.paxworld.com

19 De ASN is in 1960 door de Nederlands Verbond van Vakverenigingen (NVV, nu FNV) samen met de Centrale verzekering opgericht met als doel tenminste gelijke spaartarieven en ingelegd geld verantwoord uitlenen. www.asnbank.nl

De andere duurzame bank in Nederland, de Triodos Bank²⁰ werd pas in 1980 opgericht en lanceert zijn eerste duurzame beleggingsfonds in 2000.

Lang voor deze beide duurzame banken is Oikocredit²¹ aan te merken als de eerste duurzame beleggingsinstelling in ons land. Opgericht door de plaatselijke gemeenten in 1975 stond de coöperatieve vereniging vanaf 1976 al open voor particuliere beleggers zowel als voor lokale gemeenten en diaconieën, parochies en PCI's langs de weg van een Nederlandse steunvereniging die certificaten van aandelen uitgeeft.

Groenfondsen krijgen vanaf 1995 fiscaal een steuntje in de rug en dat haalt veel andere banken over de streep hierop gebaseerde beleggingsproducten te ontwerpen en aan het grote publiek aan te bieden. Na 2000 zien we een spectaculaire groei in het aanbod van duurzame beleggingsproducten voor aandelen en geleidelijk aan ook voor obligaties op de markt komen. De internetbubbel en recenter de bankencrisis zorgen voor meer aandacht voor het thema duurzaamheid waarbij zowel vraag als aanbod groeit. Gelokt door de hogere rendementen op aandelen waarbij het lange tijd leek dat risico's maar beperkt aanwezig waren hebben ook kerkelijke beleggers hun belang in aandelen wel geleidelijk uitgebreid. Daarbij was weinig aandacht voor het karakter van de onderliggende bedrijven. In de internet crisis en de banken crisis is gebleken dat bedrijven verschillend van karakter zijn en korte termijn winstbejag boven duurzaamheid en continuïteit werden gesteld om vooral de aandeelhouders en het management van bedrijven tevreden te stellen. De reactie na de bubbels is dan vooral een terugkeren naar meer risicomijding waarbij duurzaamheid een kwaliteitsnorm voor betrouwbaarheid blijkt te zijn.

Duurzaamheid wordt echter op heel veel verschillende wijzen ingevuld. In de eerste plaats is er de negatieve screening, het weren van beleggingen in sectoren die sociaal-ethisch niet door de beugel kunnen: wapens, tabak, pornografie, alcohol, maar ook gebruik van kinderarbeid, niet houden aan minimum loon, vervuilend optreden, e.d. kunnen reden zijn niet in een bedrijf te willen beleggen. Daarnaast kan er sprake zijn van positieve screening: het beleggen in een bedrijf omdat dit t.o.v. zijn collega bedrijven het juist goed doet op duurzame thema's. In het verlengde hiervan is er de 'engagement', het juist beleggen in bedrijven die volgens de belegger tekort schieten in duurzaamheid en het gebruik van aandelen om op aandeelhoudersvergaderingen dit aan de orde te stellen. Vervolgens is er het beleggen in speciale duurzame thema's: groenfondsen, sociaal-ethische fondsen, microkredietfondsen, e.d. Nog recenter is direct investeren in bedrijven met het oog op vorm geven aan de missie, bijvoorbeeld de d.o.b. foundation, voorheen stichting De Oude Beuk, die investeert in ondernemers die commerciële kansen zien in maatschappelijke problemen, met als doel structurele sociale verandering.²² Ook de Noaber stichting van de gebroeders Baan is daar mee bezig, en boekt belangwekkende resultaten.²³ We hebben echter al gezien dat kerken de marktsector hierin al lang verre vooruit waren.

20 De bank heeft een antroposofische grondslag en lanceerde in 1990 het Biogronnd Beleggingsfonds, het eerste groenbeleggingsfonds in Europa; de bank werd in 2009 tot meest duurzame bank ter wereld uitgeroepen door de Financial Times

21 Oikocredit werd in 1975 opgericht onder de naam EDCS, Ecumenical Development Cooperative Society door de Wereldraad van Kerken te Geneve en de Raad van Kerken in Nederland te Amersfoort. De steunvereniging NVOC, nu Oikocredit Nederland volgde een jaar later. Sinds 2004 is het Oikocredit Nederland Fonds erkend als sociaal-ethisch beleggingsfonds.

22 Voorbeeld uit de FIN brochure *Met het oog op duurzaam beleid voor uw vermogensfonds.*; www.dobfoundation.nl

23 www.noaberfoundation.com

2.4 Ontwikkeling van het thema duurzaamheid bij de Nederlandse kerken

We zagen hiervoor dat kerken en christenen vanuit hun geloofsovertuiging tot de eersten behoorden die ethiek een rol lieten spelen in hun manier van beleggen en investeren. En zoals het zo vaak gaat wanneer het beleggen betreft, liepen Amerikaanse kerken en christenen daarbij voorop. Het gaat dan in het bijzonder om het afwijzen van investeren en beleggen in aandelen voor een verkeerd doel of in een fout bedrijf via de effectenbeurzen.

Als het om investeren in de eigen missie gaat, hebben de kerken in ons land en in het bijzonder de kerken van de oudste tradities zoals de Nederlandse Hervormde Kerk²⁴, de Lutherse Kerk, de Remonstranten, de Doopsgezinden en de Rooms-katholieke kerk, een lange traditie.²⁵ Met name de diaconale afdelingen of werken van deze kerken zagen bij het verlenen van hun armenzorg in dat alleen geld geven het probleem vaak niet oploste. Er waren investeringen nodig bijvoorbeeld in huisvesting voor minder vermogenden of ouderen, alleenstaande dames, er moesten jeugdinstanties gebouwd worden of verpleeginrichtingen. Veel instanties voor sociale zorg in ons land zijn van oorsprong kerkelijke diaconale instanties die allengs op eigen benen zijn komen te staan en vaak in aparte christelijke stichtingen werden ondergebracht. Zodoende is veelal niet meer herkenbaar dat ze uit kerkelijke investeringen zijn ontstaan. De ‘vervreemding’ van de kerk of de kerkelijke diaconale oorsprong is bespoedigd door de ontplooiing van de verzorgingsstaat, toen de overheid op onafhankelijke rechtsvormen en beperking van het kerkelijk eigendom van de instanties aandrong op grond van het principe van scheiding van kerk en staat, zodat subsidiëring mogelijk zou zijn.

In Nederland was Oikocredit in 1975 het eerste initiatief om een beleggingsalternatief te bieden voor de kerkelijke ontwikkelingshulp. De slogan was: ‘Niet geven. Maar lenen!’. De missionaire en diaconale organen van de kerken waren tot dan toe vooral gericht op het verlenen van ontwikkelingshulp, zoals het toen heette. Schoorvoetend werd het woord ontwikkelings-samenwerking toen in kerkelijke kring gebezigd. De kerkelijke ontwikkelingsorganisaties ICCO (protestants) en Cebemo (Rooms-katholiek) werden in 1964 opgericht en trokken de verandering van ontwikkelingshulp naar ontwikkelingssamenwerking. Ook in die kring was het geven van hulp regel. Oikocredit bood een alternatief om niet alleen te geven maar ook te lenen. Investerings die met een (bescheiden) rente moesten worden terugbetaald. De Nederlandse kerken stapten maar mondjesmaat, vaak zelfs slechts met symbolische bedragen in het nieuwe model. Plaatselijke gemeenten, diaconieën en individuele kerkleden waren toeschietelijker om het model een kans te geven.²⁶ Investerings in Oikocredit zijn echter pas sinds 31 december 2002 via het Oikocredit Nederland Fonds, een sociaalethisch beleggingsfonds, verkrijgbaar. Kerkelijke instanties zoals kerkgenootschappen, orden, congregaties en bisdommen beleggen rechtstreeks via aandelen Oikocredit; andere kerkelijke instanties via certificaten van aandelen uitgegeven door Oikocredit Nederland of via participaties in het Oikocredit Nederland Fonds. Protestantse gemeenten en diaconieën beleggen voornamelijk via de Protestantse Kerk in Nederland/Kerk in Actie.

De kerkelijke beleggingen via beleggingsdepots bij banken kwamen pas echt in het vizier door de activiteiten van de antiapartheidsbeweging in de jaren tachtig van de vorige eeuw. Het thema werd door de interkerkelijke werkgroep Kairos op de agenda gezet en leidde tot heftige discussies in kerk en maatschappij. Met publieksacties en veel media-aandacht werd niet al-

24 Sinds 1 mei 2004 zijn de Nederlandse Hervormde Kerk en de Lutherse Kerk (Evangelisch-Lutherse Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden) samen met de Gereformeerde Kerken in Nederland opgegaan in de Protestantse Kerk in Nederland

25 J. van Gerwen en M.H.D. van Leeuwen, *Zoeken naar zekerheid. Risico's, preventie, verzekeringen en andere zekerheidsregelingen in Nederland 1500-2000* Verbond van Verzekeraars, 2001

26 Nieuwe relaties (zoals kerken, gemeenten, parochies, religieuze orden en congregaties) kunnen net als particulieren beleggen in het Oikocredit Nederland Fonds. Alleen bestaande relaties kunnen nog certificaten van aandelen aanschaffen. Beiden zijn ook nu belangrijke investeerders in Oikocredit.

leen het kerkelijk publiek, maar werden ook plaatselijke gemeenten, parochies en de kerkgenootschappen zelf opgeroepen rekenschap te geven van hun standpunt in het apartheidsdebat. Op enig moment werden daarin ook de kerkelijke beleggingen betrokken: immers oproepen tot het boycotten van bedrijven die weigerden het zaken doen met Zuid-Afrika te staken klomk hol, als men tegelijkertijd wel via aandelen in deze bedrijven van voortgezette activiteiten in dat land wilde profiteren. Het geheel leidde voor bijvoorbeeld de synodes van de Hervormde Kerk en de Gereformeerde Kerken tot een oproep om beleggingen in Koninklijke Olie en Philips van de hand te doen, als signaal naar deze bedrijven dat zij van hun verkeerde weg van voortgezette aanwezigheid in Zuid-Afrika moesten terugkeren. Dit gebeurde nadat de synodebesturen in rechtstreekse dialoog met deze bedrijven op een hard nee waren gestuit. Opvallend daarbij was dat de kerken hun prominente rol in de maatschappij gebruikten om met de bedrijven in gesprek te gaan en niet hun aandelenbezit als basis voor een ‘engagement’ strategie benutten.²⁷

De Zuid-Afrika discussie was ethisch gedreven. De discussies over duurzaam beleggen ook in de kerken zijn van latere datum en op dat terrein zijn de Nederlandse kerken geen voortrekkers gebleken. In protestantse kring ligt het proces wat voor op de Rooms-katholieke activiteiten op dit terrein;²⁸ zo dateren beleggingen in Oikocredit voor de landelijke protestantse kerkgenootschappen van vroegere datum dan die van de RK Bisdommen. Een gunstige uitzondering vinden we bij enkele van de religieuze orden, waarbij de zusterorden hun broeders vooruit waren.

Een van de redenen van het laat op gang komen is de samenstelling van de beheersorganen in de kerken. Deze zijn vaak gescheiden en daarom losgekoppeld van de inhoudelijke organen. Omdat in aanvang lang niet duidelijk was dat duurzaam beleggen geen rendement zou hoeven te kosten, was de stelling van veel beherende kerkelijke vrijwilligers (kerkrentmeesters, leden van commissies van beheer, penningmeesters van diaconieën en beheerders van Parochiële Caritas Instellingen (PCI's) dat het hun taak is bij aanvaardbaar risico een zo hoog mogelijk rendement ten behoeve van het werk zelf te realiseren. In deze strategie was lang geen plaats ingeruimd voor duurzame producten. Twee procent dividend op een belegging Oikocredit lag (te) ver onder de markt van een goudgerande Nederlandse staatsobligatie of het dividend van ‘blue chips’ als Philips of Koninklijke Olie. Inhoudelijke argumenten als sociaal rendement, dat er geen scheiding mag zijn tussen wat de kerk met de rechterhand of met de linkerhand doet, dat het toch moeilijk zo kan zijn dat de diaconie de gemeente Max Havelaar koffie wil laten drinken terwijl in de beleggingen oneerlijke koffiehandel de boventoon voert, en dergelijke bleven lang aan dovemansoren gezegd. Intussen is een kentering te bespeuren. De ontwikkelingen op de beurs, na de internetbubbel en de financiële crisis door het omvallen van banken en verzekeraars, hebben ook veel beheerders aan het denken gezet. Daarnaast komt het thema duurzaamheid steeds breder maatschappelijk op de agenda te staan, niet in het minst in de sector goede doelen (fondsenwervende instellingen zowel als vermogensfondsen). Dit gaat niet aan de kerken en religieuze instellingen voorbij die bovendien o.a. vanwege de fiscale ANBI behandeling vaak met deze goede doelen sector wordt vergeleken. Banken en vermogensbeheerders krijgen op dat terrein dan ook in toenemende mate vragen van kerkrentmeesters, diaconale penningmeesters, religieuze ordes en beheerders van PCI's.

27 Voor een uitgebreide analyse van het kerkelijke Zuid-Afrika dossier zie Huub Lems ‘*Het goede doel. Wegwijs in de sector van de filantropie*’ pg. 47-51, Zoetermeer 2004

28 Op de website bijvoorbeeld van RK-dienstenpunt (www.wms-advies.nl) die parochies adviseert inzake financiële aangelegenheden wordt met geen woord gerept over duurzaam, ethisch of maatschappelijk verantwoord beleggen

De synode, het hoogste besluitvormende orgaan van de Protestantse Kerk in Nederland, besloot in 2006 hun beleggingen duurzaam in te richten; dit besluit werd in 2010 gevolgd door een aanscherping waarbij twintig procent niet alleen duurzaam maar ook ethisch verantwoord zal worden belegd.²⁹

De synode reageerde daarmee op de oproep van augustus 2004 van de te Accra, Ghana gehouden 24^e vergadering van de WARC aangaande het 'Verbond voor economische en ecologische gerechtigheid'.³⁰ De Protestantse Kerk in Nederland is lid van deze internationale oecumenische organisatie,³¹ besprak de oproep in oktober 2005 en erkende daarbij dat het niet om de oproep met betrekking tot de kerkelijke investeringen heen kon. Overigens betekent dit niet dat dit goede voorbeeld zonder meer en automatisch door de plaatselijke kerken en diaconieën wordt gevolgd. Deze zijn voor beheerszaken autonoom en zullen daar zelf besluiten over moeten nemen.

In de Rooms-katholieke Kerk in Nederland was er in 2007 een oproep van bisschop De Korte aan alle parochianen om een deel van hun spaargeld in Oikocredit te beleggen. Met betrekking tot duurzaam beleggen als zodanig klinkt er nog geen oproep. Wel hebben verschillende bisdommen stappen gezet. Een voorbeeld is het Aartsbisdom Utrecht dat een beleggingsrichtlijn publiceerde voor parochies en PCI's die beleggen. Deze richtlijn verbiedt het direct beleggen in zowel aandelen als obligaties van 'bedrijven die actief zijn op het gebied van wapens, gokken, en/of seksindustrie'. Daarnaast mag ook niet worden belegd in hedgefondsen, derivaten (tenzij ter afdekking van risico's) en grondstoffen.³² In deze richtlijn wordt geen melding gedaan van de mogelijkheid om als actief aandeel- of obligatiehouder op te treden. Ook aan katholieke zijde zijn de parochies en de parochiële caritas instellingen autonoom op het terrein van hun financieel beheer, maar de kader beleggingsrichtlijn van het Aartsbisdom Utrecht dient wel uiterlijk eind 2012 in de beleggingsrichtlijnen van alle tot het aartsbisdom behorende parochies en caritasinstellingen te zijn verwerkt.

Onder de Nederlandse doopsgezinden werkt de Stuurgroep Duurzame Ontwikkeling (SDO) om duurzaamheid onder kerken te bevorderen. In 2011 zette de SDO een enquête uit onder de doopgezinde gemeentes om te inventariseren wat de gemeentes zelf aan duurzaamheid doen. Uit de 37 respondenten blijkt dat ongeveer 25% een rekening courant heeft bij een duurzame bank, en 'ook doen veel gemeentes aan duurzaam sparen of beleggen'.³³

De Konferentie Nederlandse Religieuzen heeft in 2010 het thema 'Duurzaamheid' als speerpunt gekozen. Spiritualiteit en ecologie stonden daarbij centraal.³⁴ Zoals ook op de jaarvergadering waar een speciale videoboodschap van de Amerikaanse zuster Miriam MacGillis te beluisteren was die haar sporen op dit terrein ruimschoots verdiend heeft.

Paus Benedictus XVI heeft in de encyciek *Caritas in veritate* helder uiteengezet wat duurzaamheid is en geeft aan hoe ook in economisch opzicht er gewerkt kan worden aan een meer duurzame wereld.

29 *Duurzaamheid en beleggingen van de Protestantse Kerk in Nederland*, kleine synode PKN 25 september 2006 en *Notitie evaluatie beleid duurzaam beleggen van de Protestantse Kerk in Nederland* kleine synode PKN, maart 2010. De ethische beleggingen kunnen door o.a. beleggingen Oikocredit en leningen PDKN worden ingevuld

30 WARC, World Alliance of Reformed Churches, Geneva Handelingen 2004, pag. 145-150 Accra Declaration.

31 De WARC is in juni 2010 met de Reformed Ecumenical Council gefuseerd tot de World Communion of Reformed Churches WCRC

32 KADER beleggingsrichtlijn Aartsbisdom Utrecht. Niet meer makkelijk publiek beschikbaar. Document kan wel gevonden worden als er met het trefwoord 'Kaderbeleggingsrichtlijn' in Google gezocht wordt.

33 www.sdo.doopsgezind.nl

34 [www.knr.nl/organisatie onder duurzaamheid](http://www.knr.nl/organisatie%20onder%20duurzaamheid).

*“Verder heeft het geldwezen als zodanig behoefte aan een noodzakelijke vernieuwing van de structuren en doelstellingen van de manier waarop het functioneert, waardoor in het verleden de reële economie behoorlijk beschadigd is. Zo kan het dan weer een instrument worden dat gericht is op betere opbouw van welvaart en op ontwikkeling. De gehele economie en het gehele geldwezen - niet alleen enkele sectoren ervan - moeten volgens ethische maatstaven als werktuigen worden gebruikt, zodat zij passende voorwaarden scheppen voor de ontwikkeling van de mens en van de volken.”*³⁵

Recente ontwikkelingen en toekomstperspectief

2.5 Maatschappelijk verantwoord beleggen, duurzaam beleggen, missionair beleggen³⁶, beleggen in je missie, de termen rollen over elkaar heen en worden steeds populairder. Wat begon in de marge lijkt op te schuiven naar het centrum. Dit is een algemeen maatschappelijk gegeven en is merkbaar bij bijvoorbeeld pensioenfondsen en de goede doelen sector. Zowel de brancheorganisatie van de fondsenwervende organisaties VFI³⁷, als van de vermogensfondsen FIN³⁸ ontplooiën de laatste tijd initiatieven op dit terrein.

In het veld van de Nederlandse kerken en religieuze organisaties is het lange tijd stil gebleven na de antiapartheidsbeweging rond desinvesteringen aangaande Zuid-Afrika. Wel was er in de negentiger jaren rond het thema milieu grote aandacht in de kerken en parochies. Groenbeleggingen kwamen in beeld als positieve bijdrage aan duurzame energievoorzieningen en biologische landbouw in het kader van het stimuleren van ‘de heelheid van de schepping’.³⁹

Oikocredit als beleggingsalternatief werd gaandeweg meer een gesprekstema in de kerken en parochies, niet in het minst door het initiatief van de Oikocredit zondag die in 2001 voor het eerst plaats vond en in 2005 en 2010 met succes werd herhaald.⁴⁰

Toch moeten de grotere initiatieven van kerken en religieuze organisaties op dit terrein in het buitenland gezocht worden. Met name in de Verenigde Staten hebben veel kerkgenootschappen en bisschoppenconferenties al belangrijke ontwikkelingen op dit terrein doorgemaakt. In 1971 ontstond daartoe de Interfaith Center on Corporate Responsibility (ICCR). In eerste instantie om beleggingen in het Zuid-Afrika van de apartheid bij bedrijven aan de orde te stellen. Zij behoorde ook tot de eerste organisaties die de risico's van de opwarming van de aarde vertaalden in aandeelhouders activisme (engagement) tegen CO₂ uitstotende ondernemingen. Er zijn nu meer dan 300 voornamelijk Amerikaanse kerkelijke organisaties bij aangesloten.⁴¹

Dichter bij huis kan bijvoorbeeld in Europa gewezen worden op de Church of England die al sinds 1988 de Christian Ethical Investment Group heeft ingesteld als adviesgroep over het ethisch gehalte van haar omvangrijke beleggingen. Sinds 1997 is deze groep oecumenisch en adviseert zij ook andere kerkgenootschappen; zij schuwt daarbij het middel van ‘engagement’ en het stemmen op aandeelhoudersvergaderingen niet.

35 Paus Benedictus XVI, *Caritas et veritate*, Gegeven te Rome, St. Pieter, op 29 juni, het Hoogfeest van de Heilige Apostelen Petrus en Paulus, in het jaar 2009, het vijfde jaar van mijn pontificaat.

36 RKKerk.nl Bladnummer 17, 2010

37 VFI, Vereniging van Fondsenwervende Instellingen *Duurzaam investeren in een betere wereld* rapport van het KNMR, Leger des Heils, Natuurmonumenten en Prins Bernhard Cultuurfonds op initiatief van envoy Harm Slomp van het Leger des Heils december 2010

38 FIN, Vereniging van Fondsen in Nederland *Met het oog op duurzaam beleid van uw vermogensfonds* brochure in samenwerking met de VBDO, voorjaar 2010

39 Het thema kwam voort uit het Conciliair proces van Gerechtigheid, Vrede en *Heelheid van de Schepping* dat in 1983 op de assemblee van de Wereldraad van Kerken in Vancouver werd gelanceerd en gaandeweg in Nederland grote weerklank kreeg

40 In 2010 was het campagnethema ‘Geloven in het kleine’.

41 Zie www.iccr.org

In 2008 hield de Conferentie van Europese Kerken in Brussel een bijeenkomst voor beleidsmakers en financieel verantwoordelijken van de 128 Europese lid kerken over het thema maatschappelijk verantwoord investeren.⁴²

Wereldwijd timmert de in 2005 opgerichte 3iG, de International Interfaith Investment Group aan de weg. Onder de oprichters zijn o.a. de Benedictijnen, de liberale Joden, de Wereldraad van Kerken, de Maryknoll Brothers and Sisters, de Church of England, de Church of Sweden, ECLOF en Oikocredit te vinden. Zij promoot het duurzaam en missiegericht investeren onder kerken en religieuze organisaties. Aangenomen mag worden dat ook Nederlandse kerken en religieuze organisaties in toenemende mate zich op deze bewegingen zullen oriënteren.

42 Voor meer informatie: www.cec-kek.org

3 Onderzoeksresultaten

In dit hoofdstuk worden de onderzoeksmethodiek en de onderzoeksresultaten gepresenteerd. Zoals eerder aangegeven, ontving de VBDO 92 ingevulde vragenlijsten. Deze respondenten hebben niet alle vragen beantwoord, dus de respons per vraag zal sterk variëren.

3.1 Onderzoeksmethodiek

De normale werkwijze voor de VBDO is om publiek beschikbare informatie van beleggingsinstellingen zelf te gebruiken bij het selecteren van de onderzochte instellingen en het inventariseren van hun beleggingsbeleid. Deze informatie wordt aangevuld door een vragenlijst en samengevat in een profiel. Dit profiel is ter controle en eventuele aanvulling opgestuurd naar de belegger.

De VBDO kwam er snel achter dat deze werkwijze niet aansluit bij kerken en kerkelijke instellingen in Nederland. Ten eerste is er weinig publiek beschikbare informatie over de financiën van deze instellingen. Daarnaast is er een grote verscheidenheid aan kerken en kerkelijke instellingen die moeilijk te benaderen zijn.

Voor deze redenen koos de VBDO om bij aanvang van het project intensief de samenwerking te zoeken met de verschillende koepels die van toepassing waren. Afspraken werden gemaakt met de koepel van de Protestantse Kerk in Nederland, het Economencollege van de Bisdommen van de Rooms-Katholieke Kerk in Nederland en de KNR (Konferentie Nederlandse Religieuzen) om te pogen om samen de gemeentes, diaconieën, parochies en ordes/congregaties te benaderen voor deelname aan dit onderzoek.

Van deze drie organisaties was de Protestantse Kerk in Nederland bereid om een gedeelte van haar gemeentes en diaconieën te benaderen om een toegestuurde vragenlijst in te vullen. Zij heeft gemeentes en diaconieën benaderd die al beleggen in Oikocredit of in het Protestants Diaconaal Krediet Nederland of op een andere manier te kennen hebben gegeven bij hun beleggingen rekeningen te willen houden met andere factoren dan alleen financieel rendement. De reactie op dit verzoek was zeer positief, met ongeveer 100 gemeentes en diaconieën die bereid waren om een toegestuurde lijst in te vullen. Uiteindelijk hebben deze respondenten 64 ingevulde vragenlijsten opgestuurd. Redenen om de vragenlijst uiteindelijk niet in te vullen varieerden van de timing van het onderzoek tijdens de zomermaanden tot opmerkingen dat de opgestuurde vragenlijsten uiteindelijk in hun optiek niet van toepassing waren.

De twee katholieke organisaties (Economencollege en KNR) waren niet bereid om mee te werken aan dit onderzoek. In een schriftelijke reactie op het verzoek van de VBDO werd aangegeven dat bisdommen en parochies in principe positief staan 'ten opzichte van duurzaamheid in het algemeen en duurzaam beleggen in het bijzonder'. Er wordt zelfs 'deels al duurzaam belegd, ook door bisdommen'. De KNR volgde dezelfde lijn van het Economencollege. Om toch inzicht te krijgen in deze belangrijke onderzoeksgroep werd, in overleg met Oikocredit Nederland, gekozen om een vragenlijst te sturen naar 211 katholieke relaties van Oikocredit Nederland (70 ordes/congregaties en 141 parochies, PCI's en andere katholieke instellingen). Deze actie leverde uiteindelijk 28 ingevulde vragenlijsten op, 14 van parochies, en 14 van ordes/congregaties.

Gezien de respons moeten enkele kanttekeningen wel geplaatst worden bij de onderzoeksresultaten die hieronder gepresenteerd worden. In de eerste plaats hebben de resultaten een sterke positieve bias ten opzichte van duurzaam beleggen omdat alle respondenten een bestaande relatie van Oikocredit zijn of gebruik maken van het PDKN. Daarnaast gaat het om een zeer beperkte selectie van gemeentes, gezien de omvang van kerkelijk Nederland zoals beschreven in hoofdstuk 2.

Na het onderzoeksproces en tijdens het schrijven van het rapport heeft de VBDO een klankbordgroepbijeenkomst georganiseerd. Doel van deze bijeenkomst was om het rapport door te nemen en de resultaten te bespreken. Het commentaar en aanvullende informatie van de deelnemers is verwerkt in de uiteindelijke versie van dit rapport.

De toegestuurde vragenlijsten zijn opgedeeld in drie gedeeltes: beleid, uitvoering en verantwoording van een eventueel duurzaam beleggingsbeleid. Deze indeling is conform de benchmark onderzoeken dat de VBDO ook uitvoert onder andere institutionele beleggers.

3.2 De praktijk van duurzaam beleggen

Zoals al kort beschreven in hoofdstuk 2 kunnen beleggers op verschillende manieren invulling geven aan een duurzaam beleggingsbeleid. Hieronder worden deze manieren toegelicht in de volgorde waarin ze behandeld worden bij de onderzoeksresultaten.

Beleid

Duurzaam beleggen begint met een duurzaam beleggingsbeleid. Naast financiële afwegingen zoals rendement en risico is het belangrijk dat een duidelijke formulering van de duurzaamheidsaspecten ook meegenomen wordt. In het beleggingsbeleid kan aangegeven worden welke criteria gehanteerd worden als het gaat om de beleggingen, hoe ze gehanteerd worden en wat de motivatie is om deze criteria te hanteren. Dit geldt ook voor de duurzame aspecten van een beleggingsbeleid.

Impact investeringen

Eén manier om duurzaam te beleggen is door middel van impact investeringen. Dit zijn investeringen die zowel rendement opleveren als een positieve bijdrage leveren aan sociale en milieudoelinden. Een veelgenoemd voorbeeld hiervan is microfinanciering, waar rendement op verdiend wordt maar dat tegelijkertijd ook kansen geeft aan ondernemers in ontwikkelingslanden.

Missiegerelateerde investeringen

Missiegerelateerde investeringen zijn investeringen die rendement opleveren, maar die tegelijkertijd een bijdrage leveren aan de missie van de organisatie of instelling. Een voorbeeld van een missiegerelateerde investering is een diaconie die een lening geeft aan een organisatie die een opvang voor daklozen wil bouwen.

Negatieve selectie

De producten en productieprocessen van sommige bedrijven zijn dermate in strijd met internationale afspraken en verdragen, dat deze bedrijven als beleggingen uitgesloten moeten worden.

Nederlandse beleggers sluiten veelal bedrijven uit die betrokken zijn bij de productie van controversiële wapens zoals clustermunities en landmijnen.

Rekening houden met algemene criteria zoals mensenrechten en milieu in het beleggingsbeleid biedt vaak te weinig houvast om te beoordelen welke (categorieën van) bedrijven moet worden uitgesloten. Daarom baseren veel beleggers hun uitsluitingen ook op de United Nations Global Compact, een breed gedragen initiatief voor bedrijven waarin zij rekening houden met 10 algemene principes op het gebied van vier thema's: mensenrechten, werkomstandigheden, milieu en corruptie.⁴³ Bedrijven die in overtreding zijn van deze principes worden uitgesloten. Naast deze algemene criteria worden meer specifieke criteria ook gehanteerd. Voorbeelden hiervan zijn kernenergie en bont.

Naast deze criteria hanteren beleggers ook een grote verscheidenheid aan uitsluitingscriteria. Deze kunnen ethisch van nature zijn, en hangen sterk af van het karakter van de belegger. Voorbeelden hiervan zijn criteria zoals alcohol, tabak, gokken en pornografie.

In principe zou het uitsluitingsbeleid behalve op aandelen in ieder geval ook op obligaties betrekking moeten hebben.

Positieve selectie

Naast negatieve selectie kunnen beleggers er ook voor kiezen om positieve selectie criteria te hanteren. Deze selectiemethode betreft beleggingen van bedrijven die op een bepaald terrein een maatschappelijke meerwaarde leveren en voorop lopen met het implementeren van duurzaamheid in de bedrijfsvoering.

De selectie van bedrijven kan zowel absoluut als relatief uitgevoerd worden. De absolute methode is gericht op het selecteren van koplopers, waarbij individuele bedrijven aan de gestelde voorwaarden moeten voldoen. Er wordt niet gestreefd naar vertegenwoordiging van alle sectoren. Bij de relatieve selectiemethode (ook wel best-in-class methode genoemd) worden van elke sector de best presterende bedrijven geselecteerd, gebaseerd op onderlinge vergelijking van hun prestaties op economisch, milieu- en sociaal gebied. Dit resulteert in de toelating van een vooraf vastgesteld percentage van bedrijven binnen een sector.

De keuze voor bepaalde selectiecriteria is afhankelijk van de definitie voor duurzaamheid die de betreffende belegger hanteert.

Actief aandeelhouderschap

Naast de keuze van een belegging kan de belegger ook invloed uitoefenen op het bedrijf waarin hij aandelen of obligaties bezit. Deze vorm van duurzaam beleggen, genoemd actief aandeelhouderschap, kan op twee manieren gebeuren.

De eerste vorm is *engagement*. Engagement is de dialoog aangaan met bedrijven waar de belegger aandelen of obligaties van bezit. Wanneer het beleid of gedrag van een onderneming niet strookt met de beleidsuitgangspunten van de belegger, kan een belegger zijn invloed aanwenden op de onderneming en een gedragsverandering bewerkstelligen. Als er geen wenselijke gedragsverandering plaatsvindt kan ervoor gekozen worden om de investering in de onderneming te beëindigen.

Engagement-activiteiten hoeven niet alleen uitgevoerd te worden bij bedrijven die mogelijk onverantwoord gedrag tonen. Alle bedrijven kunnen aangezet worden om verder te verduurzamen in hun activiteiten en kunnen ook gecompimenteerd worden als zij significante stappen zetten op het gebied van duurzaamheid. Engagementactiviteiten kunnen plaatsvinden door zowel aandeel- en obligatiehouders.

Naast engagement kan een belegger ook *stemmen*. Tijdens aandeelhoudersvergaderingen kunnen beleggers hun stem uitbrengen voor verschillende agendapunten. Een belegger heeft in principe recht op één stem per aandeel. Veel beleggers maken gebruik van hun stemrecht, maar beperken hun stembeleid tot goed ondernemingsbestuur (corporate governance) onderwerpen. Specifiek aandacht besteden aan duurzaamheidsaspecten is hier een aanvulling op.

Een ander aspect van stemmen is het inbrengen of steunen van aandeelhouderresoluties op het gebied van duurzaamheid. Ook al wordt de resolutie lang niet altijd aangenomen, de resolutie geeft een duidelijk signaal af richting de onderneming dat aandeelhouders ook aandacht hebben voor duurzaamheid.

Het uitbrengen van stemmen hoeft niet te gebeuren door de belegger zelf tijdens de aandeelhoudersvergadering. Veel beleggers maken gebruik van proxy stembureaus die de stemming elektronisch doorgeven. Daarnaast kunnen beleggers ook volmacht verlenen aan mensen of organisaties om namens hen stemmen uit te brengen.

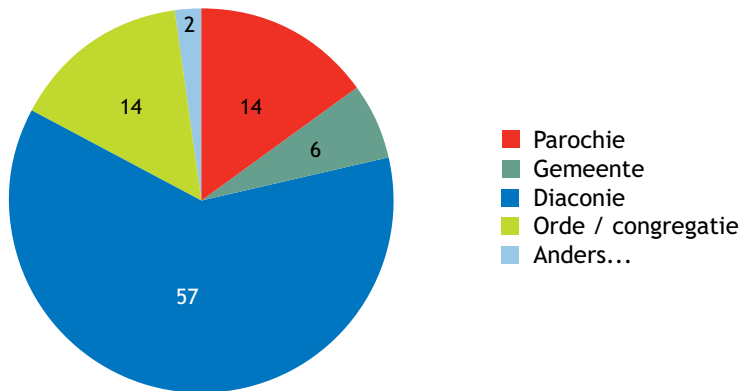
3.3 Onderzoekresultaten

In dit gedeelte wordt ingegaan op de resultaten van het onderzoek. Eerst wordt aandacht besteed aan een beschrijving van de verschillende karakteristieken van de respondenten. Daarna worden het beleid, uitvoering en verantwoording t.o.v. duurzaam beleggen gepresenteerd.

Beschrijving respondenten

Zoals aangegeven werd in het vorige gedeelte, hebben 92 kerken en kerkelijke instellingen gereageerd. Een verdeling van deze respondenten is te vinden in Grafiek 1 hieronder.

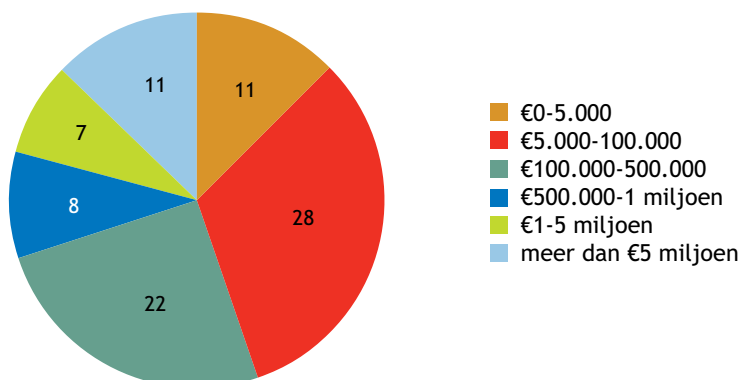
Grafiek 1: Type respondenten

Verreweg de grootste groep respondenten zijn diaconieën, gevolgd door parochies en ordes/congregaties.

Gekeken naar het vrij belegbaar vermogen waar de instellingen over beschikken, is er een grote verscheidenheid. Dit is te zien in Grafiek 2.

Grafiek 2: Vrij belegbaar vermogen

Als het vrij belegbaar vermogen uitgesplitst wordt naar type instelling in Tabel 1, is het duidelijk dat het leeuwendeel van parochies en diaconieën minder dan €1 miljoen vermogen hebben, terwijl verreweg het grootste gedeelte van ordes en congregaties meer dan €1 miljoen beleggen, en vaak meer dan €5 miljoen.

Tabel 1: Vrij belegbaar vermogen naar type instelling

Beheerd vermogen	Type Organisatie					
	Parochie	Gemeente	Diaconie	Orde / congregatie	Respons %	Respons
€0-5.000	2	0	9	0	12,8%	11
€5.000-100.000	4	2	21	1	32,6%	28
€100.000-500.000	5	1	16	0	25,6%	22
€500.000-1 miljoen	2	0	6	0	9,3%	8
€1-5 miljoen	0	2	1	3	7,0%	6
meer dan €5 miljoen	1	0	1	9	12,8%	11

In de analyse is een verdeling gemaakt tussen organisaties met een vrij belegbaar vermogen van meer of minder dan €100.000. Grafiek 2 maakt ook duidelijk dat iets meer dan de helft van de respondenten (55%) over een vermogen beschikt van meer dan €100.000. Deze grens is gekozen omdat beleggers met meer dan €100.000 meer mogelijkheden hebben om te beleggen en dan ook meer duurzame mogelijkheden hebben. Deze grens wordt vaak ook aangehouden door banken als ondergrens voor hun private banking activiteiten. De beleggers met meer dan €100.000 zijn onderverdeeld in Tabel 2 hieronder. Het is duidelijk dat het grootste gedeelte van deze groep diaconieën en ordes/congregaties zijn.

Tabel 2: Type instelling (</> €100.000)

Instelling	<€100.000	>€100.000
Parochie	6	8
Gemeente	2	3
Diaconie	30	24
Orde/congregatie	1	12
Anders...	0	1

Als gekeken wordt naar de verdeling van de beleggingen over verschillende beleggingscategorieën onder de respondenten kunnen een aantal conclusies getrokken worden (zie Tabel 3).

Tabel 3: Beleggingen van kerken en kerkelijke instellingen

Beleggingscategorie	Totaal	Katholieken		Protestanten		<€100.000	>€100.000
		Ordes/ congregaties	Parochies	Gemeentes	Diaconieën		
Beursgenoteerde aandelen	22	12	3	2	5	1	20
Bedrijfsobligaties	26	8	3	3	12	1	24
Staatsobligaties	28	11	4	2	10	3	24
Onroerend goed	19	4	1	2	12	1	18
Cash & deposito's	46	10	7	2	26	7	36
Alternatief	1	0	0	0	1	0	1
Impact investeringen	7	0	1	0	6	2	4
Missiegerelateerde investeringen	44	3	3	2	36	21	21
Anders	16	1	2	2	11	9	6
Totaal respondenten		14	14	6	57	39	48

Ten eerste wat opvalt, is dat de meest voorkomende beleggingen onder cash & deposito's vallen. Daarnaast maken veel kerken en kerkelijke instellingen naar eigen zeggen gebruik van missiegerelateerde investeringen. De inhoud van deze investeringen wordt later in dit rapport uiteengezet.

Daarna worden beleggingen zoals bedrijfs- en staatsobligaties vaak genoemd. Wat daarna opvalt, is dat ordes/congregaties en diaconieën veel meer gebruik maken van beursbeleggingen zoals aandelen en obligaties. Dit is ook duidelijk te zien voor de instellingen met meer dan €100.000 vermogen. Deze hebben hun beleggingen ook veel meer gespreid in de richting van de financiële markten. Deze verdeling komt overeen met de beschrijving in het vorige hoofdstuk.

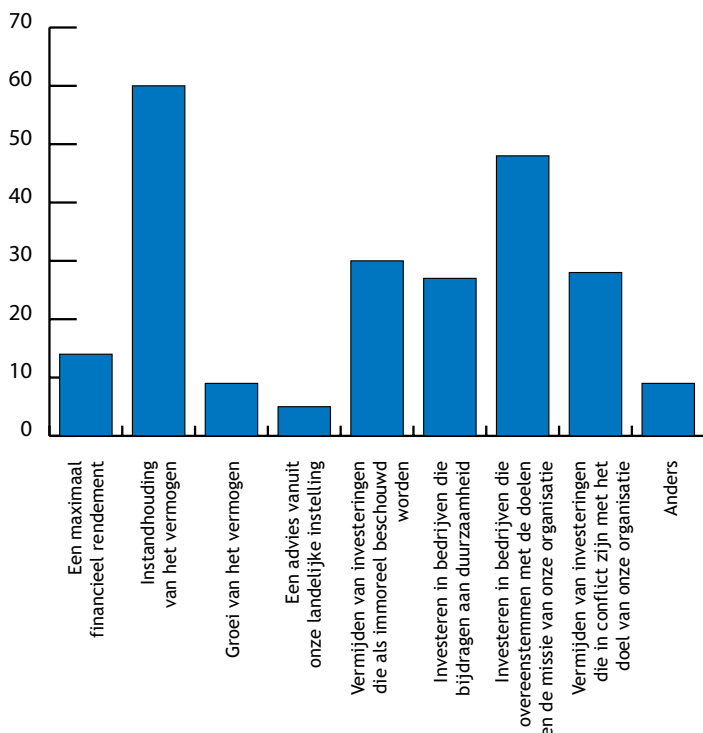
Conclusies:

Kerken en kerkelijke instellingen zetten hun vrij belegbaar vermogen veilig weg op bankrekeningen of investeren hun geld in fondsen of bestemmingen die hun missie ondersteunen. Instellingen met meer vermogen spreiden hun beleggingen over verschillende beleggingscategorieën zoals beursgenoteerde aandelen en obligaties.

Beleid

Kerken en kerkelijke instellingen werden gevraagd om aan te geven wat de belangrijkste beweegredenen waren voor een beleggingsbeleid en wie dit beleid bepaalt. De respons is te vinden in Grafiek 3 en Grafiek 4 hieronder.

Grafiek 3: Factoren voor beleggingsbeleid

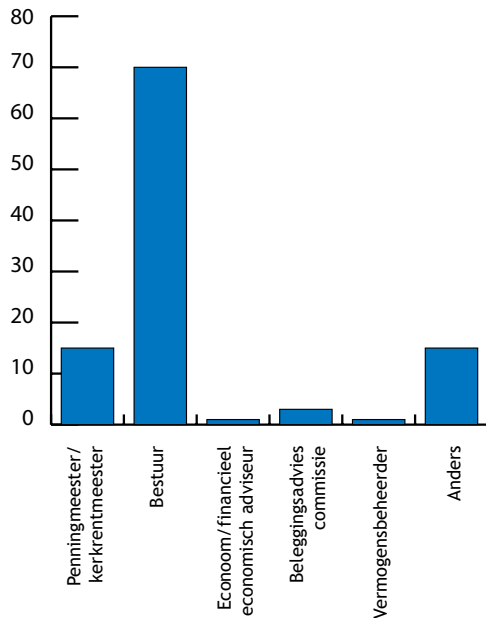

Het overgrote gedeelte van de respondenten noemen het instandhouden van het vermogen als belangrijke factor voor het beleggingsbeleid. Dit is geen verrassing, de primaire functie van geldbeheer is om ervoor te zorgen dat het in ieder geval niet verkwist wordt. Als tweede belangrijke factor wordt het investeren in bedrijven genoemd die bijdragen aan de missie van de organisatie. Al eerder werd duidelijk dat veel instellingen hun beleggingen missie gerelateerd wegzetten en dit wordt hier bevestigd. Daarna komen drie factoren: het vermijden van (1) im-

morele en (2) conflicterende beleggingen en (3) het beleggen in bedrijven die bijdragen aan duurzaamheid in het algemeen.

Als er gekeken wordt naar wie het beleggingsbeleid bepaalt, is het duidelijk dat het bestuur van de kerkelijke instelling de meest invloedrijke rol speelt. Dit is te zien in Grafiek 4 hieronder.

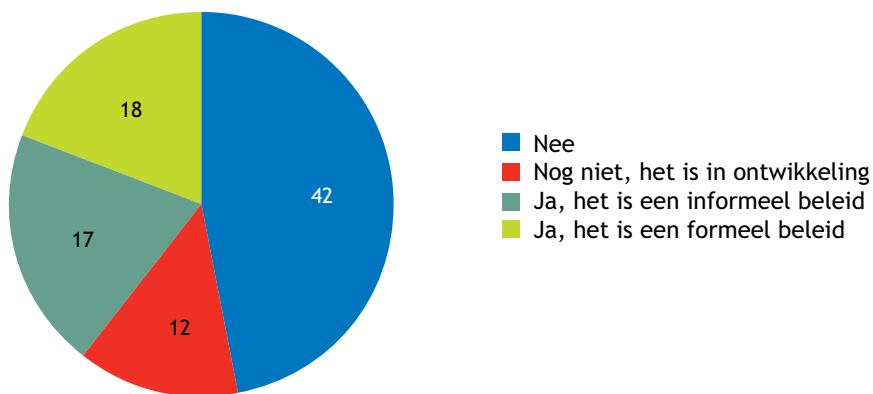
Grafiek 4: Wie het beleggingsbeleid bepaalt

Na het bestuur speelt de penningmeester/kerkmeester ook een rol. De categorie ‘Anders’ bevat veel verschillende antwoorden, van het bisdom, de Generalaat in Rome, of het college van diakenen.

Als laatste werden de instellingen gevraagd of zij daadwerkelijk een duurzaam beleggingsbeleid hebben. In Grafiek 5 hieronder is te zien dat 35 (iets minder dan 40%) van deze instellingen daadwerkelijk een formeel of informeel duurzaam beleggingsbeleid hebben.

Grafiek 5: Aanwezigheid van duurzaam beleggingsbeleid

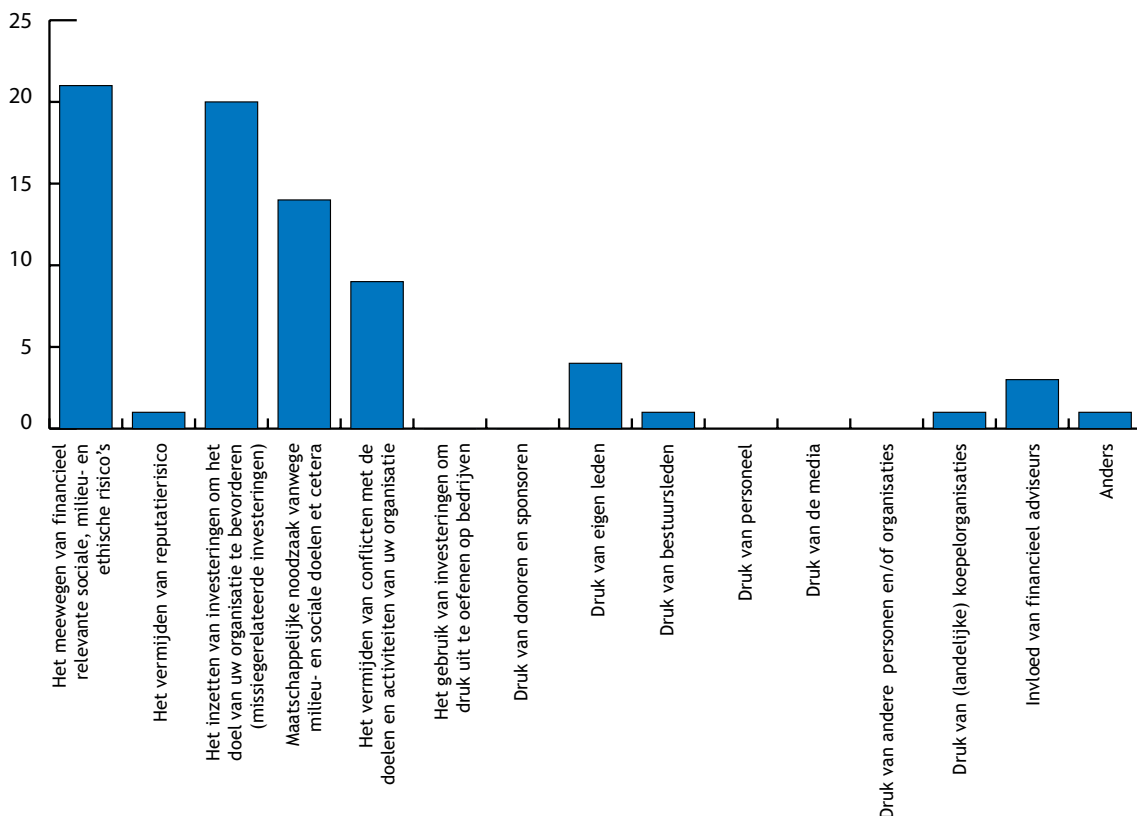
Daarnaast zijn 12 (14%) instellingen van plan om een duurzaam beleggingsbeleid te ontwikkelen. Als er gekeken wordt naar de verschillende types instellingen, vallen er een aantal dingen op, zoals gezien kan worden in Tabel 4. Ter eerste is het duidelijk dat ordes en congregaties als groep vaker een duurzaam beleggingsbeleid hebben dan parochies, gemeentes en diaconieën. Meer dan 90% van de onderzochte ordes/congregaties heeft een formeel of informeel duurzaam beleggingsbeleid. Hier kan een positieve bias een rol spelen, gezien alle ordes en congregaties relaties zijn van Oikocredit Nederland. Verder valt het ook op dat instellingen met meer dan €100.000 vaker een beleggingsbeleid hebben dan de instellingen die onder dit bedrag zitten. Toch hebben minder dan de helft van de instellingen met meer dan €100.000 een formeel of informeel duurzaam beleggingsbeleid.

Tabel 4: Aanwezigheid van duurzaam beleggingsbeleid per type

	Katholieken		Protestanten		< €100.000	> €100.000
	Ordes/ congregaties	Parochies	Gemeentes	Diaconieën		
Nee	0%	57%	40%	56%	56%	40%
Nog niet, het is in ontwikkeling	7%	14%	0%	16%	13%	15%
Ja, het is een informeel beleid	14%	21%	40%	20%	26%	17%
Ja, het is een formeel beleid	79%	7%	20%	7%	5%	29%

Kerken en kerkelijke instellingen met een duurzaam beleggingsbeleid werden vervolgens gevraagd wat de belangrijkste beweegredenen waren om een duurzaam beleggingsbeleid te hanteren. Grafiek 6 laat zien dat bij de instellingen de integratie van ethische, milieu en sociale risico's een belangrijke rol speelt. De maatschappelijke noodzaak is ook duidelijk onderkend door een groot aantal van de respondenten. Het doel van de organisatie bevorderen, wordt ook als een belangrijke reden genoemd. Slechts een klein aantal instellingen worden door hun eigen leden of door hun financiële adviseurs hier op attent gemaakt. Dit getuigt van een intrinsieke motivatie om duurzaam te beleggen, gezien de problemen in de wereld.

Grafiek 6: Beweegredenen voor duurzaam beleggingsbeleid

Aan de 60% van instellingen die geen duurzaam beleggingsbeleid hebben werd gevraagd waarom dit niet aanwezig was. De respons is weergegeven in Tabel 5.

Tabel 5: Motivatie afwezigheid duurzaam beleggingsbeleid

Reden	Aantal
Is nog nooit besproken	21
Wordt in de komende jaren besproken	12
Is besproken, maar afgewezen omdat:	20
Financieel rendement gaat boven sociaal/milieu rendement	1
Onze organisatie heeft andere prioriteiten	3
Onze organisatie brengt haar missie al in praktijk door giften of renteloze/laagrentende leningen aan diverse instellingen	13
Anders	3

Bij 21 (42%) van de respondenten is dit onderwerp nog nooit besproken. Twaalf van de instellingen bespreken in de komende jaren of zij een duurzaam beleggingsbeleid in gaan voeren. Verder geven 13 organisaties aan dat ze de noodzaak van een dergelijk beleid niet inzien omdat ze al hun missie in praktijk brengen. Twee van de drie instellingen geven een andere reden aan die ze niet toelichtten.

Conclusies:

kerken en kerkelijke instellingen willen in de eerste plaats hun vermogen in stand houden en door middel van hun investeringen een bijdrage leveren aan hun missie. In de meeste gevallen bepaalt het bestuur van de instelling het beleid. Veertig procent van de respondenten hebben een formeel of informeel duurzaam beleggingsbeleid. Dit percentage is hoger onder ordes/congregaties en instellingen met meer dan €100.000 aan vermogen. Een intrinsieke motivatie om de problemen van de wereld aan te pakken is de belangrijkste beweegreden om een beleid te hebben. Onder de instellingen zonder een duurzaam beleggingsbeleid is het in de meeste gevallen nog nooit besproken of is het afgewezen omdat giften of leningen al gedaan worden met de missie van de organisatie in acht nemend. Opvallend is dat een groot aantal respondenten aangeven dat het duurzaam beleggingsbeleid nog in de komende jaren wordt besproken.

Uitvoering

Kerken en kerkelijke instellingen werd ook gevraagd om inzicht te geven in de manier waarop zij invulling geven aan hun duurzaam beleggingsbeleid. In de vragenlijst werd onderscheid gemaakt tussen *missiegerelateerde investeringen* (investeringen die specifiek overeenkomen met de missie of de doelen van de instelling) en *impact investeringen* (investeringen die gericht zijn op positieve ontwikkelingen op sociaal of milieugebied terwijl het rendement optimaal is). In de respons was een duidelijk verschil aan te merken; instellingen waren bijna niet actief in impact investeringen, maar wel zeer actief in missiegerelateerde investeringen. Dit is te zien hieronder. In Tabel 6 is te zien dat het overgrote gedeelte van instellingen niet bezig is met impact investeringen.

Tabel 6: Impact investeringen en kerkelijke instellingen

Nee	61	77,2%
Nog niet, het is in ontwikkeling	13	16,5%
Ja	5	6,3%

Onder de 13 instellingen die bezig zijn met het ontwikkelen van een beleid, is er geen trend te vinden onder het type instelling of de grootte van het vermogen.

Als het gaat om missiegerelateerde investeringen zijn de respondenten veel meer actief. Dit is te zien in Tabel 7 hieronder.

Tabel 7: Missiegerelateerde investeringen en kerkelijke instellingen

	Totaal cijfers	Totaal %	Katholieken		Protestanten		< €100.000 > €100.000	
			Ordes/ congregaties	Parochies	Ge- meentes	Diaconieën	< €100.000	> €100.000
Nee	21	25,9%	36%	55%	40%	14%	9%	41%
Nog niet, het is in ontwikkeling	9	11,1%	21%	9%	0%	10%	14%	7%
Ja	51	63,0%	43%	36%	60%	76%	77%	52%

In het algemeen zijn meer dan 60% van de respondenten bezig met missiegerelateerde investeringen. Omdat diaconieën opgezet zijn om hulp te bieden aan behoeftigen, is het geen verrassing dat zij meer dan gemiddeld door hun investeringen dit doel willen bereiken. Wat ook opvalt, is dat de organisaties met minder dan €100.000 aan vermogen hier bovengemiddeld gebruik van maken.

Respondenten waren ook gevraagd om inzicht te geven in hoe deze investeringen worden vormgegeven. Veel voorkomende voorbeelden van deze investeringen waren participaties of leningen in Oikocredit of andere microkredietinstellingen, lokale projecten en leningen voor bouwen/renovatie voor hulpbehoevenden, deelname in de PDKN (Protestants Diaconaal Krediet Nederland) of andere beleggingen.

PDKN (Protestants Diaconaal Krediet Nederland)

Veel diaconieën onder de Protestantse Kerken in Nederland beschikken over geld dat langdurig belegd kan worden. Wanneer dit geld belegd kan worden in een diaconaal project is het rendement van minder belang. Dit geeft PDKN de mogelijkheid om de rente van de lening aan diaconale projecten of instellingen in Nederland aanmerkelijk lager te houden dan bij banken gebruikelijk is. Voorbeelden van projecten zijn opvanghuizen voor jonge kwetsbare vrouwen, (ex)verslaafden of andere hulpbehoevenden.

Ontstaan

Aan de ene kant kwamen herhaaldelijk verzoeken van diaconieën of zij geld konden beleggen in binnenlandse projecten. Aan de andere kant kwamen er signalen van binnenlandse projecten die moeilijk te financieren waren. PDKN brengt vraag en aanbod bij elkaar.

Werkwijze

Wanneer de PDKN een financieringsaanvraag ontvangt voor een diaconaal project wordt eerst bekeken of dit initiatief levensvatbaar is. Als de financiële kant is beoordeeld en goedgekeurd benadert de PDKN diaconieën binnen de Protestantse Kerk in Nederland of zij gelden willen inleggen. Zodra de benodigde gelden binnen zijn, worden deze uitgeleend aan het diaconale project. De ingelegde gelden worden daarna gegarandeerd weer terugbetaald inclusief een bescheiden rente aan de geldverstrekkers.

www.pdkn.nl

Vastgoed

Kerken en kerkelijke instellingen hebben vaak vastgoed in hun beheer. Deze eigendommen kunnen nalatenschappen zijn of panden die gekocht zijn om gebruikt te worden als kerkgebouwen, landerijen, opvangcentra of jeugdhonken en zijn gerelateerd aan de missie van de instelling. Ook deze investeringen hebben een duurzaamheidselement bij aankoop en/of onderhoud. Daarom werd ook in de vragenlijst gevraagd om inzicht te geven in hoeverre duurzaamheidsaspecten meegenomen worden.

Zevenentwintig van de respondenten bezitten vastgoed die gerelateerd is aan de missie van de organisatie. Drieëntwintig van hun gaven inzicht in of er wel of niet rekening met duurzaamheid gehouden werd. Ongeveer 65% van deze respondenten houden rekening met duurzaamheid bij aankoop/onderhoud van hun vastgoedbezittingen.

Uitsluitingen en positieve selectie

Kerken en kerkelijke instellingen kunnen een bijdrage leveren aan een duurzame samenleving door middel van directe missiegerelateerde of impact investeringen, maar ook door middel van hun beursgenoteerde beleggingen. Dit kan op verschillende manieren gebeuren, door zowel de selectie van de investeringen als de dialoog die gevoerd kan worden met de bedrijven en andere instellingen waarin geïnvesteerd wordt.

Respondenten werd gevraagd in hoeverre zij gebruik maken van uitsluitingen. Beleggers kunnen kiezen om bepaalde bedrijven uit te sluiten als zij actief zijn in een controversiële sector of in de productie van een controversieel product. Een bekend voorbeeld is controversiële wapens. Veel Nederlandse beleggers vermijden investeringen in bedrijven die actief zijn in het produceren van cluster munitie en landmijnen.

Tabel 7 hieronder geeft het percentage weer van de respondenten die uitsluitingen hanteren voor hun beleggingen.

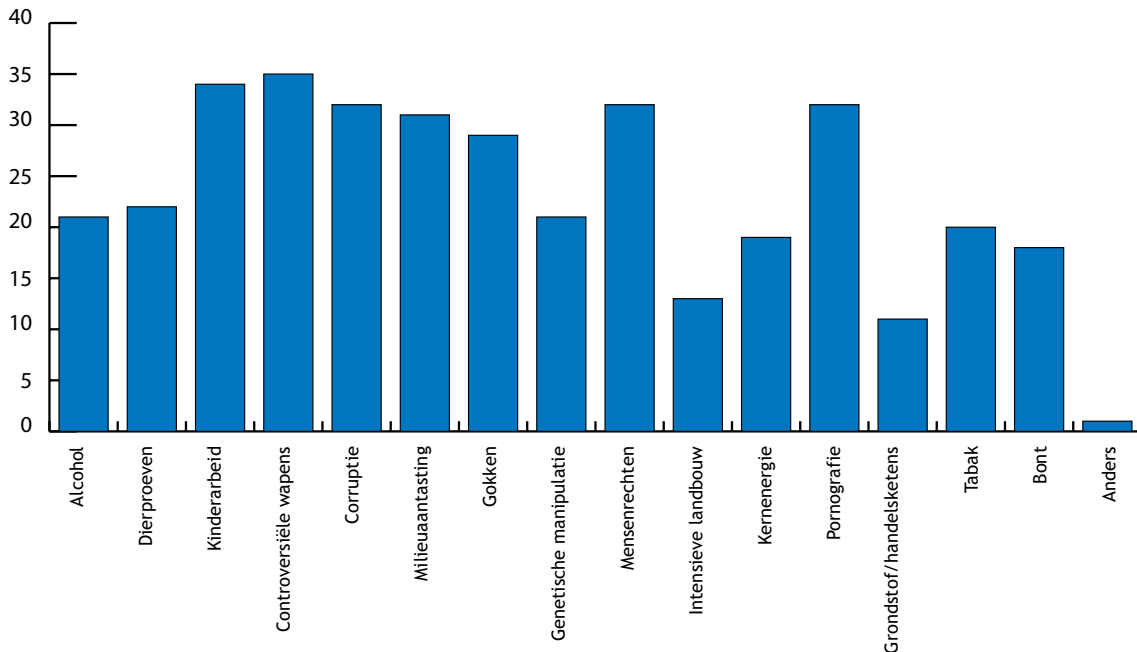
Tabel 7: Uitsluitingen onder kerken en kerkelijke instellingen

	Totaal	Totaal %	Katholieken		Protestanten		< €100.000	> €100.000
			Ordes/ congregaties	Parochies	Gemeentes	Diaconieën		
Nee	31	38%	14%	30%	40%	45%	49%	32%
Nog niet, het is in ontwikkeling	12	15%	0%	20%	0%	20%	23%	7%
Ja	38	47%	86%	50%	60%	35%	29%	62%

In het algemeen maakt iets minder dan de helft van de respondenten gebruik van een uitsluitingbeleid. Dit percentage is relatief hoger dan voor de respondenten met een duurzaam beleggingsbeleid, maar in absolute getallen zijn er meer kerken en kerkelijke instellingen met een duurzaam beleggingsbeleid dan kerken die uitsluitingen hanteren. Wat verder opvalt, is dat 15% van de respondenten naar eigen zeggen bezig zijn met het ontwikkelen van een soortgelijk beleid. Verder maken relatief veel ordes/congregaties gebruik van uitsluitingen. Dit geldt ook, in mindere mate, voor de instellingen met meer dan €100.000 te beleggen.

Als gekeken wordt naar het uitsluitingbeleid zijn er opvallend veel criteria, en is daarom vrijwel zeker een sociaal wenselijk antwoord. Dit is te zien in Grafiek 7 hieronder. Het is de vraag of al deze uitsluitingscriteria in de praktijk opgenomen zijn in de beleggingsstatuten van kerken en kerkelijke instellingen. In de praktijk kan het moeilijk uitvoerbaar zijn.

Grafiek 7: Uitsluitingscriteria

Niet verrassend is dat controversiële wapens het meest voorkomende criterium is. Dit wordt gevolgd door kinderarbeid, mensenrechten, corruptie, milieu aantasting, gokken en pornografie. Dit laatste criterium is opvallend, zeker in de Nederlandse context, omdat weinig andere Nederlandse institutionele beleggers bedrijven uitsluiten die actief zijn op het gebied van pornografie.

Beleggers kunnen er ook voor kiezen om door middel van positieve selectie hun investeringen op een duurzame manier in te vullen. Respondenten waren daarom ook gevraagd om aan te geven in hoeverre zij gebruik van deze manier maakten om duurzaam te beleggen. Veel respondenten interpreteerden deze duurzame beleggingsstrategie hetzelfde als een impact investering. Dit is terug te zien als er gekeken wordt naar de criteria die de respondenten aanhouden bij hun positieve selectie. De twee meest voorkomende criteria zijn maatschappelijke betrokkenheid en microfinanciering. Omdat deze vraag blijkbaar niet duidelijk genoeg toegelicht was en zo vaak verkeerd geïnterpreteerd werd, is de respons niet opgenomen in dit rapport.

Actief aandeelhouderschap

Naast de selectie van investeringen kunnen kerken en kerkelijke instellingen ook een bijdrage leveren aan duurzaamheid door middel van actief aandeelhouderschap. Iedere aandeelhouder kan een stem uitbrengen tijdens de algemene aandeelhoudersvergaderingen van beursgenoteerde bedrijven. Daarnaast kunnen ook engagementgesprekken gevoerd worden met deze zelfde bedrijven.

Veel beleggers beleggen in bedrijven via beleggingsfondsen of vermogensbeheerders. Deze fondsen en beheerders hebben ieder een ander beleid op het gebied van actief aandeelhouderschap. Sommigen stemmen helemaal niet, sommigen stemmen volgens het advies dat gegeven wordt door stemadviseurs. Anderen hebben een stembeleid ontwikkeld dat expliciet aandacht besteedt aan duurzame criteria op het gebied van mens, milieu en goed (onderneming)bestuur.

Kerken en kerkelijke instellingen werden ook gevraagd om aan te geven in hoeverre zij actief waren als aandeelhouder. Van de 92 respondenten beleggen 22 daarvan direct in beursge-

noteerde aandelen, en nog 8 in bedrijfsobligaties. Met één uitzondering hebben alle instellingen een vermogen van meer dan €100.000.

Grafiek 8 geeft aan dat vrijwel geen kerken of kerkelijke instellingen actief zijn op dit gebied. Twee instellingen geven aan dat het incidenteel gebeurt en geen enkele respondent heeft een beleid op dit gebied.

Grafiek 8: Stemmen actief op aandelen

Als het gaat om engagement, het dialoog aangaan met bedrijven, is het beeld vrijwel identiek. Dit is te zien in Grafiek 9 hieronder. Slechts twee respondenten voeren engagement activiteiten uit via hun vermogensbeheerder(s).

Grafiek 9: Engagementactiviteiten

Bisdommen

Een aantal van de parochies die de vragenlijst invulden, gaven aan dat zij een gedeelte van hun vermogen onderbrengen bij bisdommen. Opmerkelijk genoeg gaven deze parochies aan dat zij 'ervan uit gingen' dat dit vermogen op een duurzame manier geïnvesteerd wordt. Zoals eerder aangegeven in dit onderzoek is het via publiek beschikbare bronnen wel te achterhalen dat het Aartsbisdom Utrecht haar parochies en PCI's duurzame criteria oplegt. Daarom kan ook aangenomen worden dat haar vermogensbeheerfonds aan dezelfde duurzaamheidcriteria voldoet. Daarnaast is het helaas niet te achterhalen welke duurzaamheidcriteria daadwerkelijk toegepast worden op de beleggingen van andere bisdommen. Daarom heeft de VBDO alsnog deze vraag bij de Economencollege neergelegd. Tot op heden is er geen reactie vernomen op de vraag in hoeverre het vermogen van parochies dat ondergebracht wordt bij de bisdommen op een duurzame manier geïnvesteerd wordt.

Conclusie:

kerken en kerkelijke instellingen dragen veelal bij aan de missie van hun instelling. Dit kan op verschillende manieren gebeuren: door middel van deelnemingen in lokale projecten, leningen, deelname in gezamenlijke projecten als de PDKN of internationale initiatieven om armoede te bestrijden zoals Oikocredit. Als het gaat om vastgoed bezittingen, houdt de meerderheid rekening met duurzaamheid in de aankoop/beheer van de objecten. Iets minder dan de helft van respondenten maakt, naar eigen zeggen, gebruik van een uitsluitingsbeleid dat opvallend veel criteria bevat. Actief aandeelhouderschap, daarentegen, wordt bijna nergens toegepast. Het is onduidelijk of vermogen van parochies dat ondergebracht wordt bij de verschillende bisdommen op een duurzame manier geïnvesteerd wordt.

Rapportage

Als laatste onderdeel van de vragenlijst werden kerken en kerkelijke instellingen gevraagd in hoeverre hun vermogensbeheerder en zij zelf verantwoording aflegden voor het gevoerde beleid over hun beleggingen. Deze vragen werden door ongeveer de helft van de respondenten beantwoord.

Eerst werden respondenten gevraagd in hoeverre zij hun vermogensbeheerder(s) ter verantwoording riepen. Alle respondenten gaven aan dat dit minimaal jaarlijks gebeurde, en soms zelfs maandelijks. Deze verantwoording was een combinatie van schriftelijke rapportage en gesprekken.

Als het gaat om de manier waarop de kerken en kerkelijke instellingen zelf verantwoording aflegden, werd dit op diverse manieren gedaan. Dit heeft deels te maken met het feit dat er veel verschillende soorten organisaties zijn die op diverse manieren georganiseerd zijn. Een diaconie, gemeente of parochie legt meestal verantwoording af over het gevoerde beleggingsbeleid richting de kerkenraad/parochiesbestuur en de leden door middel van overleggen, jaarverslagen en algemene vergaderingen. Ordes/congregaties leggen verantwoording af aan een college of een bestuur. De meest voorkomende vorm van schriftelijke rapportage zijn jaarverslagen of jaarrekeningen.

De vormen van rapportage zijn voornamelijk interne stukken en overleggen. Geen enkele respondent verwees door naar een publiek beschikbaar document dat verdere toelichting kon geven.

Conclusie:

vermogensbeheerders en kerken en kerkelijke instellingen leggen schriftelijke en/of mondelinge verantwoording af. Deze verantwoording is, in het algemeen, intern en niet publiek beschikbaar.

4 Aanbevelingen

Aan de hand van de voorgaande hoofdstukken doet de VBDO graag een aantal aanbevelingen voor kerken en kerkelijke instellingen op het gebied van duurzaam beleggen.

Beleid

In de eerste plaats moet geconstateerd worden dat er veel meer moet gebeuren op het gebied van duurzaam beleggen. Aandacht voor mens en milieu is onlosmakelijk verbonden met de missie van kerken en kerkelijke instellingen. Als minder dan de helft van de respondenten een duurzaam beleggingsbeleid heeft, terwijl de selectie van respondenten een duidelijke positieve bias heeft is het duidelijk dat er veel ruimte is voor verbetering. In de eerste plaats omdat kerken en kerkelijke instellingen door het inzetten van hun vrij belegbaar vermogen een wezenlijke bijdrage kunnen leveren aan duurzaamheid. In de tweede plaats omdat zij een niet te onderschatten voorbeeldfunctie bekleden voor zowel hun leden als de maatschappij in het algemeen.

Deze aandacht voor duurzaam beleggen kan op verschillende niveaus bevorderd worden. Hierin spelen de landelijke (koepel)organisaties een belangrijke rol. Dit kan door aandacht te besteden aan het onderwerp duurzaam beleggen en relevante informatie beschikbaar te stellen. Zo komt de Protestantse Kerk in Nederland met een boek over duurzaam beleggen *Investeren in je/de missie; duurzaam beleggen door kerken*. Daarnaast moeten deze organisaties transparant zijn over hun eventuele eigen beleggingen en de mate waarin duurzame aspecten daarin meegenomen worden.

Beleggingsstatuten kunnen opgesteld worden met aandacht voor duurzaamheidscriteria. Bestaande beleggingsstatuten kunnen aangepast worden om deze criteria mee te nemen. Daarnaast kan een apart duurzaam beleggingsbeleid opgesteld worden.

Dit onderzoek laat duidelijk zien dat de besturen van de kerken of kerkelijke instellingen uiteindelijk het beleid bepalen, maar deze besturen kunnen door (externe) deskundigen op het gebied van duurzaam beleggen geholpen worden. In Nederland en elders zijn er tal van informatiebronnen en ervaringen op het gebied van duurzaam beleggen en deze kunnen ingezet worden.

Uitvoering

Dit onderzoek maakt duidelijk dat de meeste kerken en kerkelijke instellingen een significant deel van hun vermogen op spaar- en depositorekeningen zetten. Dit biedt gelegenheid voor het meenemen van duurzaamheidsaspecten bij de dialoog met en eventuele selectie van de financiële instellingen waar dit vermogen geplaatst wordt.

Voor wat betreft impact investeringen en missiegerelateerde investeringen, zijn er manieren voor kerken en kerkelijke instellingen om hun vrij belegbaar vermogen in te zetten om hun missie te bevorderen. Genoemde voorbeelden in dit onderzoek zijn investeringen in Oikocredit of de PDKN.

Veel kerken en kerkelijke instellingen hebben een dermate hoog vermogen dat zij kunnen beleggen in beursgenoteerde bedrijven door middel van aandelen en/of obligaties. Sommigen kiezen ervoor om hun vermogen in beleggingsfondsen te storten. Ook hier is de dialoog met en keuze van fondsen en beheerders van belang. Bij de selectie van individuele aandelen of obligaties is het uitsluiten van een aantal bedrijven een goed startpunt. Maar daarnaast kunnen kerken en kerkelijke instellingen er ook voor kiezen om positieve selectie te hanteren en uitsluitend te beleggen in bedrijven die bovengemiddeld goed presteren op het gebied van duurzaamheid.

Uit het onderzoek komt ook heel duidelijk naar voren dat kerken en kerkelijke instellingen bijna geen gebruik maken van de mogelijkheid om als actief aandeel- of obligatiehouder op te treden. Dit, terwijl juist door middel van deze instrumenten een grote bijdrage geleverd kan worden aan duurzaamheid. Zoals eerder genoemd kunnen kerken en kerkelijke instellingen nagaan in hoeverre hun vermogensbeheerder of andere financiële instelling gebruikmaakt van deze mogelijkheden. Ook voor kleine bedragen en instellingen die direct aandelen bezitten zijn er veel mogelijkheden om, bijvoorbeeld, volmacht te verlenen aan organisaties die actief stemmen tijdens aandeelhoudersvergaderingen en de dialoog aangaan met beursgenoteerde ondernemingen. Verschillende samenwerkingsmogelijkheden kunnen hierbij afgesproken worden.

Rapportage

Voor wat betreft de rapportage van kerken en kerkelijke instellingen op het gebied van duurzaam beleggen kunnen deze instellingen ervoor kiezen om ook te rapporteren over de duurzame aspecten van hun financiën bij de verschillende vergaderingen en rapportagemogelijkheden.

Als laatste kunnen instellingen ook van hun vermogensbeheerder of financiële instelling aanvullende rapportage opvragen op het gebied van duurzaamheid.

Appendices

1 VBDO INVENTARISATIE: KERKELIJKE INSTELLINGEN EN DUURZAAM BELEGGEN

De VBDO vraagt u om deze vragenlijst zorgvuldig en zo volledig mogelijk te beantwoorden. U hoeft niet een antwoord op elke vraag te formuleren. Als er vragen zijn die niet van toepassing zijn, sla deze dan gerust over.

Alle antwoorden worden geanonimiseerd. De resultaten worden niet per organisatie gepresenteerd. U krijgt wel de optie om de naam van uw organisatie in het rapport opgenomen te laten worden.

Deze vragenlijst over uw beleggingsbeleid is opgedeeld in drie delen:

- **A. Beleid:** welk beleid gehanteerd wordt en of duurzame criteria daarbij een rol spelen
- **B. Uitvoering:** welke instrumenten gebruikt worden om het beleggingsbeleid uit te voeren
- **C. Verantwoording:** op welke manier u (publieke) verantwoording aflegt over uw gehanteerde duurzame beleggingsbeleid

Beschrijving	Gelieve in te vullen
Naam organisatie	
Type organisatie (bisdom, parochie, gemeente, diaconie, orde/congregatie, anders...)	
Mogen wij de naam van uw organisatie bekend maken bij publicatie van dit onderzoek?	Ja/Nee

A. BELEID

1. Wat zijn de belangrijkste factoren die het beleggingsbeleid richting geven? (meerdere antwoorden mogelijk)
 - Een maximaal financieel rendement
 - Instandhouding van het vermogen
 - Groei van het vermogen
 - Een advies vanuit onze landelijke instelling, nl...
 - Vermijden van investeringen die als immoreel beschouwd worden
 - Investeren in bedrijven die bijdragen aan duurzaamheid
 - Investeren in bedrijven die overeenstemmen met de doelen en de missie van onze organisatie
 - Vermijden van investeringen die in conflict zijn met het doel van onze organisatie
 - Anders (omschrijf)
2. Wie bepaalt de criteria waaraan het beleggingsbeleid moet voldoen?
 - Penningmeester/kerkrentmeester
 - Bestuur
 - Econoom/financieel economisch adviseur
 - Beleggingsadvies commissie
 - Vermogensbeheerder
 - Anders (omschrijf)
3. Heeft uw organisatie een duurzaam beleggingsbeleid?
 - Nee
 - Nog niet, het is in ontwikkeling
 - Ja, het is een informeel beleid
 - Ja, het is een formeel beleid

Zo ja, kunt u dan aangeven waar we meer informatie over dit beleid kunnen vinden (website, jaarverslag) of een beleidsnotitie meesturen?

Zo nee, kunt u aangeven hoe uw organisatie tegen duurzaam beleggen aankijkt?

- Is nog nooit besproken
- Wordt in de komende jaren besproken
- Is besproken, maar afgewezen, omdat (meerdere antwoorden mogelijk)
 - te complex om dit vorm te geven
 - onvoldoende informatie
 - onvoldoende duurzame beleggingsproducten verkrijgbaar
 - afgeraden door een externe partij
 - financieel rendement gaat boven sociaal/milieu rendement
 - onze organisatie heeft andere prioriteiten
 - onze organisatie haar missie al in praktijk brengt door giften of renteloze/laagrentende leningen aan diverse instellingen
 - Anders (omschrijf)

ALS U 'NEE' HEBT BEANTWOORD VOOR VRAAG 3, GA AUB DOOR NAAR VRAAG 6

4. Wat zijn de belangrijkste redenen om een duurzaam beleggingsbeleid te hanteren? (meerdere antwoorden mogelijk)
- Het meewegen van financieel relevante sociale, milieu- en ethische risico's
 - Het vermijden van reputatierisico
 - Het inzetten van investeringen om het doel van uw organisatie te bevorderen (missiegerelateerde investeringen)
 - Maatschappelijke noodzaak vanwege milieu- en sociale doelen et cetera
 - Het vermijden van conflicten met de doelen en activiteiten van uw organisatie
 - Het gebruik van investeringen om druk uit te oefenen op bedrijven
 - Druk van donoren en sponsors
 - Druk van eigen leden
 - Druk van bestuursleden
 - Druk van personeel
 - Druk van de media
 - Druk van andere personen en/of organisaties
 - Druk van (landelijke) koepelorganisaties
 - Invloed van financieel adviseurs
 - Anders (omschrijf)
5. Spelen duurzaamheidscriteria een rol bij de selectie van uw vermogensbeheerders? (zoals hun visie op duurzaam beleggen, hun kennis en ervaring met duurzaam beleggen.)
- Nee
 - Nog niet, het is in ontwikkeling
 - Ja

B. UITVOERING

6. Geef aan in welke categorieën uw organisatie belegt en welke daarvan onder het duurzaam beleggingsbeleid vallen:

	Wordt in belegd? (ja/nee)	% van belegd vermogen	Valt onder het duurzaamheidsbeleid? (ja/nee)
Beursgenoteerde aandelen		%	
Bedrijfsobligaties		%	
Staatsobligaties		%	
Onroerend goed		%	
Cash & deposito's		%	
Alternatief (hedge funds, private equity, commodities, enz.)			
Omschrijf:		%	
Impact investeringen ⁴⁴		%	
Missiegerelateerde investeringen ⁴⁵		%	
Anders (omschrijf)		%	

Selectie van investeringen

7. **Uitsluitingen:** een belegger kan kiezen om in bepaalde bedrijven en/of sectoren NIET te beleggen aan de hand van specifieke criteria (negatieve selectie). Hanteert uw organisatie uitsluitingen op uw beleggingen?

- Nee
- Nog niet, het is in ontwikkeling
- Ja

Zo ja, welke van de volgende criteria neemt u mee in uw investeringen door middel van negatieve selectie.

- Alcohol
- Dierproeven
- Kinderarbeid
- Controversiële wapens
- Corruptie
- Milieuaantasting
- Gokken
- Genetische manipulatie
- Mensenrechten
- Intensieve landbouw
- Kernenergie
- Pornografie
- Grondstof/handelsketens
- Tabak
- Bont
- Andere (omschrijf)

44 **Impact investeringen:** Investerings die gericht zijn op positieve ontwikkelingen op het gebied van sociale of milieukwesties, terwijl het financieel rendement optimaal is.

45 **Missiegerelateerde investeringen:** investeringen *die overeenkomen met de missie of de doelen van de organisatie*.

8. **Positieve selectie:** positieve selectie is het investeren in bedrijven die duurzaam ondernemen, die positieve producten en diensten produceren of die aandacht besteden aan milieu- of sociale problemen. Maakt uw organisatie gebruik van positieve selectie t.a.v. uw beleggingen?

- Nee
- Nog niet, het is in ontwikkeling
- Ja

Zo ja, welke van de volgende criteria hanteert u t.a.v. uw investeringen door middel van positieve selectie?

- Maatschappelijke betrokkenheid
- Energie
- Behoud van natuurlijke hulpbronnen
- Eerlijke handel
- Groen vervoer
- Mensenrechten
- Personeelsmanagement
- Microfinanciering
- Groene energie
- Duurzaam beheer in de productie- en consumptieketen
- Duurzame bosbouw
- Behandeling van belanghebbenden
- Afvalbeheer
- Waterbeheer
- Anders (omschrijf)

9. **Impact investeren:** Impact investeringen zijn investeringen die gericht zijn op positieve ontwikkelingen op het gebied van sociale of milieukwesties, terwijl het financieel rendement optimaal is.

Maakt uw organisatie gebruik van impact investeren t.a.v. uw beleggingen?

- Nee
- Nog niet, het is in ontwikkeling
- Ja

Zo ja, hoe geeft uw organisatie dit impact investeren vorm?

10. **Missiegerelateerde investeringen:** Missiegerelateerde investeringen zijn investeringen die specifiek overeenkomen met de missie of de doelen van uw organisatie. Maakt uw organisatie gebruik van missie gerelateerd investeren t.a.v. uw beleggingen?

- Nee
- Nog niet, het is in ontwikkeling
- Ja

Zo ja, hoe geeft uw organisatie dit missie gerelateerd investeren vorm?

11. **Onroerend goed:** Sommige kerkelijke organisaties hebben (een deel van) hun vermogen in onroerend goed zitten. Voorbeelden zijn landerijen, huizen, een jeugdhonk of andere gebouwen.

Is het aanhouden van deze objecten gerelateerd aan de missie van uw organisatie?

- Nee
- Ja

Wordt rekening gehouden met duurzaamheid in de aankoop/beheer van dit onroerend goed (door bijvoorbeeld dubbel glas te installeren)?

- Nee
- Ja

Zo ja, hoe wordt dit vormgegeven?

Actief aandeelhouderschap

12. **Stemmen:** Aandeelhouders kunnen actief invloed uitoefenen op bedrijven waarin zij investeren door te stemmen tijdens aandeelhoudersvergaderingen. In een stembeleid, moet niet alleen aandacht worden besteed aan het overkoepelende beleid, maar ook aan sociale en milieukwesties.

Maakt u gebruik van uw stemrecht?

- Nee
- Incidenteel
- Nog niet, het is in ontwikkeling
- Ja

Zo ja, geef een beschrijving van uw stembeleid en de uitvoering hiervan (bijvoorbeeld via uw vermogensbeheerder) en/of geef aan waar meer informatie hierover gevonden kan worden.

13. **Engagement:** Aandeelhouders kunnen actief invloed uitoefenen op bedrijven waarin ze investeren door een dialoog te voeren met het bedrijf, om het bedrijf zover te krijgen dat ze haar praktijken verbetert. De dialoog kan zich richten op milieu-, sociale en beleidsonderwerpen en kan direct of in samenwerking met andere institutionele beleggers worden gevoerd.

Maakt u gebruik van engagement?

- Nee
- Nog niet, het is in ontwikkeling
- Ja, vanuit de eigen organisatie
- Ja, via onze vermogensbeheerder

Zo ja, geef een beschrijving van uw engagementbeleid en de uitvoering hiervan en/of geef aan waar meer informatie hierover gevonden kan worden.

C. VERANTWOORDING

14. **Verantwoording:** Uw organisatie vormt een belangrijk onderdeel van het maatschappelijk middenveld, en heeft als zodanig verantwoordelijkheid om transparant te zijn tegenover uw leden en de maatschappij in het algemeen. Dit kan ook worden toegepast op de beleggingen.

Op welke manier legt uw bank/vermogensbeheerder verantwoording af over de manier waarop zij zich houdt aan uw duurzaam beleggingsbeleid?

Op welke manier legt u verantwoording af over uw duurzaam beleggingsbeleid en de uitvoering daarvan tegenover uw leden/de maatschappij in het algemeen?

15. Beleggingen: Kunt u een indicatie geven van de omvang van uw beleggingen?

Beheerd vermogen	☐	€0-5.000
	☐	€5.000-100.000
	☐	€100.000-500.000
	☐	€500.000-1 miljoen
	☐	€1-5 miljoen
	☐	meer dan €5 miljoen

U kunt deze ingevulde vragenlijst naar de VBDO opsturen:

Per email: kees.gootjes@vbdo.nl

Per post: Postbus 504, 4100 AM, Culemborg Antwoordnr 2032

Hartelijk dank voor uw medewerking.

2 Lijst van deelnemende kerken en kerkelijke instellingen⁴⁶

Commissie Werelddiaconaat en Ontwikkelingssamenwerking van de Protestantse Gemeente te Voorschoten

Diaconie Gereformeerde Kerk Heerde

Diaconie PKN Laren Gelderland

Diaconie Protestantse Gemeente Huizen

Diaconie Protestantse Gemeente Noordlaren Glimmen

Diaconie Schaarsbergen

Diaconie van de Protestantse Gemeente te Etten-Leur

Hervormde Gemeente Borgh

Hervormde gemeente Vrouwenparochie/Oude Leije/Oude Bildtzijl

Missionarissen van Afrika

P.G Boskoop

Parochie H. Gabriel van de Bedroefde Maagd

PCI Vlaardingen

PKN Eijsden

Protestantse Gemeente Bergen N.H.

Protestantse Gemeente Hoogvliet

Protestantse Gemeente Huissen

Protestantse Gemeente Oudewater

Wijkgemeente Damkerk van de Protestantse Gemeente i.w. Hoogezand-Sappemeer

46 Drieënzeventig kerken en kerkelijke instellingen gaven geen toestemming om hun naam te noemen.

www.vbdo.nl / www.goed-geld.nl

Een duurzaam werkende kapitaalmarkt is het doel van de VBDO. Een kapitaalmarkt die, naast financiële criteria, ook op basis van sociale- en milieucriteria vraag en aanbod bij elkaar brengt. De focus ligt daarbij op Nederland in een internationale, voornamelijk Europese context.